

Andreas Blinkenberg

Tankens Vilkår

BETRAGTNINGER

over

NOGLE KULTURPROBLEMER

Nyt Nordisk Forlag — Arnold Busck
Kjøbenhavn 1943

FORORD

Et rektorat ved Aarhus Universitet og en funktion i et folkeligt arbejde er de ydre foranledninger til de fern taler, der her udgives samlet i uændret form. Det er forekommet mig, at disse lejlighedsbetragtninger trods den skiftende synsvinkel både havde en sammenhæng og en tendens, der rakte ud over dagens aktualitet. Formålet med denne lille bog er da at markere denne sammenhæng og vedgå denne tendens.

Videnskabens vilkår

**Immatrikulationstale holdt
ved
Aarhus Universitets tiårsfest
den 10. September 1938.**

Studenter af 1938. Jeg byder Dem velkommen på universitetets vegne til Deres første studieår, velkommen som Århusstudenter, som fremtidige medarbejdere ved dette nye sæde for videnskabelig forskning og undervisning, men først og fremmest velkommen til studierne i sig selv.

I en urolig tid, hvis stærke døninger De hver dag mærker, går De ind til et arbejde, der som én af grundbetingelserne kræver ro.

I en jagende tid er De beredt på at ofre år på et arbejde, der ifølge sin natur må sky jaget.

I en tid, hvor både den enkelte og nationerne — som til alle tider, men måske hidsigere end ellers — tænker hver på sit eget nære krav, skal De forberede et arbejde, der ikke kan nå sit ideale mål, hvis det er lukket inde i så snæver en horisont.

Jeg håber for Dem, at De trods den uro og spænding, vi lever i, må have lykke til at gennemføre de studier, De nu begynder på, under de vilkår, som disse studier kræver.

Jeg håber, at De må blive i stand til at nyde det privilegium, som det er at kunne ofre nogle af sine bedste år på frit intellektuelt arbejde.

Der ligger en ganske særlig vægt på begrebet frihed i den forbindelse. De er så lykkelige at kunne regne med, at intet dogme vil blive Dem påtvunget, ingen tro afkrævet Dem.

De frihedens vilkår, der hersker i vort samfund, sådan som det er i dag, de samme vilkår vil De genfinde, med endnu stærkere understregning af

tankens uafhængighed, i det mindre samfund, som De her går ind i.

TANKENS UAGHÆNGIGHED.

Og det betragter De måske som en selvfølge, sådan som det eksisterende naturligt forekommer en. Men lad det alligevel ikke blive en slap selvfølgelighed for Dem, lad det hver dag stå Dem klart, at tankens uafhængighed er en værdi, De er sat til at hævde, og som De i givet fald må være beredt på at forsvare.

Men bliver det altså nu muligt for Dem i de kommende år at opleve en studietids frie udfoldelse af evnerne, så husk også, at det er et privilegium, der ikke skiller Dem ud fra fællesskabet med det øvrige samfund; De går ikke ind i en lukket verden, De løser ikke Dem selv ud af ligheden med al anden ungdom, der går ind til sin livsgerning. De forbliver et led i helheden, ikke slavisk forpligtet overfor den, men i frit samvirke med den.

Godt menneskeværk stiller overalt krav, der i deres grundelementer er de samme. De kan være mer eller mindre potenserede, og de kan være forskelligt betonedede og udviklede, men bag specialiseringen ligger stadig det fælles.

Det gælder også for selve tanken, der jo nu skal være det redskab, De skal udspecialisere brugen af i Deres arbejdes tjeneste.

Det vil let gå sådan, at fra den første dag, De begynder Deres fagstudium, vil De få et så vældigt stof imellern hænderne, detalje vil føje sig til detalje i en sådan mængde, at det ikke vil være afgjort på forhånd, at De giver Dem tid til også at besinde Dem på det, der er selve dette detailstudiums basis, det videnskabelige arbejdes og den menneskelige tankes almindelige vilkår, som igen betinger dens resultatets rækkevidde.

Universitetet giver Dem i sin arbejdsplan mulighed for at blive i stand til at danne Dem et sådant overblik gennem forberedelsen til den filosofiske prøve, som kræves af Dem alle. Jeg vil ønske for Dem, at De vil se andet i det krav end en vis mængde examensstof, De hurtigst skal have fra hånden, at De vil forstå værdien af de impulser, som forberedelsen til denne prøve kan give også Deres snævrere fagstudium, og værdien af de impulser, De kan give hinanden ved at mødes med kammerater fra andre fagområder og drøfte almindelige problemer med dem. Gør De det, vil De overraskes ved at finde beslægtede problemer på områder, der ellers ligger Dem fjernt, og som De måske med en smule naiv faglig selvtilfredshed gerne vilde have frakendt større interesse.

De vil finde ind, også her, til det fælles, til grundbetingelserne for det videnskabelige arbejde, som for alt tankearbejde. De vil se, hvordan det overalt bygger på et samspil af evner, der også er dagligdagens, blot opøvet til at yde deres maximum.

Først og fremmest et stadigt samspil mellem iagttagelsen og ræsonnementet, mellem den enkelte givne kendsgerning og den sammenhæng, den sættes ind i. I dette samspil begynder videnskaben dér, hvor teorien begynder, ikke i iagttagelsen, i oplevelsen, men i dens tydning, i den tanke, som forbereder nye iagttagelser.

TEORIEN.

Teorien, der fremsættes, kan synes paradoksal, mange af den moderne videnskabs mest strålende resultater er udgået af teorier, der gav slip på det tilsyneladende og fandt en større sammenhæng ved at bygge på et dristigt: hvorfor ikke? — en dristig fantasi, som dog først blev til videnskabeligt resultat, når tanken

var ført igennem til bevisets strenge sammenhæng. Beviset er slutstenen i tankens opbygning. Alt hvad der iøvrigt appelleres til hos Dem af evner og kræfter, af viden, fantasi og fremstillingsevne, kan kun få videnskabens stempel under eet vilkår: bevisets. På det punkt er De ikke fri, på det punkt binder De Dem, fordi det er kernepunktet i den linje, De har valgt; De er ikke fri til at tænke — tænke videnskabeligt — uden at være parat til at føre bevis. De må kunne føre en tankegang igennem, til den får den ubrydelige logiske sammenhæng, vi kalder beviset, og som tvinger enhver uhildet hjerne til at antage den.

Jeg vil ikke skjule for Dem, at der er psykologiske vanskeligheder nok i det ord „uhildet“. De vanskeligheder vil De forøvrigt selv lære at kende; De vil få dem at kæmpe med daglig, i Dem selv og udenfor Dem selv.

Men den videnskabelige sandhed har trods alt ikke noget andet kriterium at bygge på end selve den tvang, der ligger i den logiske bevisførelse. Den menneskelige erkendelse har jo ikke noget arkimedisk punkt uden for sig selv, den kommer ikke ud over sin egen cirkel; den må søge sit bevis i sin egen sammenhæng. Men der er opgaver nok i det. Og der er brug for alle evner.

FANTASIEN.

Der er brug for praktisk fantasi til at forme instrumenter — *homo sapiens* er viis bl. a. fordi han er *homo faber*, det væsen, der danner sig redskaber.

Men endnu mere er der brug for teoretisk fantasi, den, der dristigt danner hypoteser og derpå gennemprøver dem i metodisk tvivl. Kernepunktet i denne teoretiske fantasi er evnen til at se ud over det faktum, der ligger lige for, og som er

bestemt af iagttagerens synspunkt.

De store spring fremad i erkendelsen er vundet ved at forlægge synspunktet uden for iagttageren. Ingen selvmodsigelse har været frugtbarere end den at se tingen fra det sted, hvor man ikke er.

HOMO DUPLEX.

De tænker selv straks på det skoleeksempel, der klarest illustrerer, hvad jeg mener: verdensbilledets skiften centrum fra jorden til solen, Kopernikus' idé, ført videre, indtil selve tanken om et centrum opløste sig. Men tilsvarende revolutioner i tanken, blot mindre lette at fremstille billedligt, fordi alt her er uendelig meget mere kompliceret, har i åndsvidenskaberne ført bort fra de naive opfattelser, der så det fremmede i lighed med forskerens egen tid og hele sæt af åndelige forudsætninger, tankevaner og motiver; når det er lykkedes at nå ind til en mere indtrængende forståelse af det specifikke, det særlige samspil mellem elementerne i en historisk helhed, så er også her erobringen sket ved en forlæggelse af synspunktet, ved at *homo sapiens* bliver en *homo duplex*, der har evnen til at anlægge synspunkter med forskellig orientering og prøve dem mod hinanden.

Det er på den evne, videnskaben opbygger sine forsøg på at belyse helheden og nå til en præcis forklaring, søger sammenhæng mellem enkelthederne, identitet mellem forskellighederne, kort sagt søger at reducere springene i den foreløbige iagttagelse til en fast sammenhæng.

I dette forsøg på at fatte de helheder, vi gerne vil frem til, opererer vi fra først af med simple idéer; de simple idéer er vore arbejdshypoteser.

Naturvidenskabsmanden lægger dem

til grund for sine videre forsøg, historikeren for sin fortsatte dokumentation. Ud fra dem spørger vi virkeligheden om svar.

Er stoffet så enkelt, at den proces, vi vil forstå, gentager sig i det uendelige, får vi mulighed for en exakt videnskab, hvor vi kan omsætte erfaringen i matematiske formler. Er stoffet, som i den historiske videnskab, så kompliceret, at det er bundet til tiden som noget, der blot een gang har fundet sted, så kan vi kun nå til at forstå det gennem brudstykker, som vi må operere med, sætte sammen og rekonstruere, efter arbejdshypotesens ideale skema og med de historiske dokumenter som korrektiv på idéen. Vi søger at „profetere fortiden“, som man spøgende har sagt. Og vi må i hvert fald erkende, at historien er og bliver konjekturalvidenskab, men en konjekturalvidenskab, der også har sine triumfer; hver gang nyfundet materiale bekræfter vore „profetier om fortiden“, har vi samme erkendelsesglæde og samme tryghed ved vore metoders bæreevne, som naturvidenskabsmanden har, når hans forsøg bekræfter en hypotese.

Men selv når hypotesens klare idéer bekræftes, er der grund til at huske, at det simple alligevel altid er simplificeret. Med sin hypotese har man løbet den risiko, at „som man spørger, får man svar“. I en så banalt klingende sætning ligger gemt den alvorligste principielle begrænsning af enhver erkendelse, også den videnskabelige erkendelses gyldighed.

METODEN GRIBER IND I RESULTATET.

Metoden, vi benytter, griber ind i resultatet, vi når til, og metoden er selv bestemt af problemstillingen, d. v. s. af det spørgsmål, som vi stiller til virkeligheden, og som vi, hvis vi er naive, mener, at virkeligheden alene

besvarer, mens det uovervindelige dilemma netop ligger deri, at spørgsmål og svar er funktion af hinanden.

Derfor kan det så ofte lykkes at få simple svar på simple spørgsmål og undertiden modsatte svar på modsatte spørgsmål. Så siger menigmand overbærende, og også på sin måde simplificerende, at de lærde er uenige.

Og det kan netop ske, fordi vi nødvendigvis tænker i skemaer, som vi lægger over virkeligheden for at reducere den til tankens målestok — og samtidig reducerer den til de udtryksmuligheder, der er givet i selve sproget. Sproget er jo den stærkt fortidsbestemte form, vi må støbe tanken i, og som, trods al den forfinelse, århundreders kultur nedfælder deri, er og bliver et redskab, der arbejder trægt, og som har uendelig meget lettere ved at tilpasse sig til en simpel og primitiv logik end til en forfinet, og lettere ved en jævnt nøjagtig gengivelse af sansernes virkelighed end ved at give fyldestgørende udtryk for det, vi nu kan „se“ bagved denne.

Derfor er vi stadig udsat for at tro på den tanke, vi har givet sprogets form, at tro på de simplifikationer, vi opererer med, at forveksle det ydre stillads, vi selv har stillet op, og tingenes indre struktur.

Men vi kommer på den anden side ingen vegne uden forsøgsvis at fastholde disse skemaer, vi konstruerer, med al den tankeenergi, vi råder over; faren er den, at vi føres til at henvise alt, hvad der strider imod dem, til „forstyrrelsens“, „fluktuationens“ bekvemme pulterkamre eller til „tilfældets“ endnu rummeligere.

Skemaet holder vi fast ved, hvad enten vi kalder det type, art, struktur, system, kategori eller lov. Vi tvinges af vor egen

tankenødvendighed. Og
 arbejdshypotesen kan blive et dogme,
 der, så længe det består, gør os
 blinde for en mere indtrængende,
 udtømmende forstaaelse.

ENHEDEN OG MANGFOLDIGHEDEN.

Skemaet slår virkeligheden ihjel.
 Men aldrig definitivt; for kampen kan
 ikke høre op mellem skematiseringen
 og dens modsætning, mellem
 erkendelsen af enheden og
 mangfoldigheden. Det er som to
 poler, tanken svinger imellem. I
 begge yderstillinger er lutter tomhed:
 I den absolute skematisering bliver
 alt til en leg med golde definitioner og
 tilsidst en intetsigende tautologi; og i
 den absolute dvælen ved
 mangfoldigheden bliver der kun
 tilbage en stillestående betragtning,
 helt berøvet intellektens karakter.

I bevægelsen mellem polerne, i
 tankens gang fra det mangfoldige til
 det enkle og tilbage ligger muligheden
 for at nå et resultat, der aldrig kan
 blive et endeligt facit; på det
 dialektiske spil mellem disse
 omvekslinger bygger hele den nyere
 videnskabs historie, fra Bacon og
 Descartes til Niels Bohr.

I hver eneste disciplin indenfor
 den samlede videnskab går
 problemet igen, behersker princip- og
 metodediskussioner, som det
 behersker den daglige praksis.

Hver generation i videnskaben
 bestemmes af denne
 dobbeltbevægelse, er i udsving mod
 en af dens poler; og hver enkelt
 forsker tvinges til at gå med eller
 mod sin generation i kraft af det, der
 dybest præger hans sind.

Det er et arbejde med tankens
 muligheder, hvor hver enkelt må
 gøre sin indsats og finde sin plads
 mellem de to yderpunkter, og hvor
 det kun lykkes de færreste — som
 ikke behøver at være de største — at

holde den ligevægt, der lader begge komme til deres ret i praksis, at fastholde det fulde spændingsforhold mellem den klare tankes skema og system og den dybe erkendelse af virkeligheden i dens uendelige sammensathed, hvor stof og bevægelse, form og forandring, element og helhed er uløseligt bundet sammen og ikke uden vold p♦ virkeligheden lader sig reducere til rene og enkle og letfattede definitioner.

Sikkert er det, at hver enkelt af Dem, hvis De arbejder stærkt og personligt med Deres studier, vil komme til at tumle med de problemer, der ligger i den modsætning, jeg her har skitseret for Dem; jo mere energisk De oplever den, desto bedre for Dem. For De kan aldrig nøjes med passivt at tilegne Dem det stof, Deres studium kræver, i den tro, at videnskaben simpelt hen er summen af vor sikre viden om tilværelsen. Videnskaben er en ufuldført bygning, som hver ny generation arbejder videre p♦, og som den kan føje sit arbejde ind i fra den første dag, den selv *vil* andet og mere end at lytte til lærerens ord og sværge til dem.

DET BESTANDIGE UFULDSTENDTE.

Denne bestandige ufuldendthed gør kun den modløs, der allerede er det; den stærke sætter sin kraft ind i dette evighedsværk.

Lad det da være Dem klart, at fra i dag f♦r ogs♦ De borgerret, men ogs♦ borgerrets pligter, i det arbejdsfællesskab, hvis mest revolutionerende og nyskabende tanker ofte er tænkt i unge hjerner.

Derfor hilser universitetet hvert nyt kuld af studenter velkommen og glæder sig til de impulser, hver eneste af Dem frit kan sætte ind i det fælles arbejde, hvis De har evne og

energi dertil. Gør det i forvisning om, at De før lod og del i et nyttigt arbejde, men gør det uden den naive selvforherligelse, som vi roligt kan tilskrive den romantiske videnskab som et afsluttet og ikke altfor glørværdigt kapitel i videnskabens og filosofiens syn på sig selv. Det var den selvdyrkelse, den unge Renan ofrede til ved sin entusiastiske placering af tænkere i tilværelsens midte — tænkere og videnskabsmanden i samme person, det universelle geni, en guddom i lille format, der unægtelig hentede visse træk i sit guddommelige fysiognomi fra sin opfinder selv og hans tid.

Og blandt andet eet negativt træk, der placerede ham lige så sikkert i romantiken som det positive: selve dyrkelsen af det fuldkomne geni, der i sin tanke skulde afspejle universet og rumme uendeligheden — nemlig den negativitet, den begrænsning af det altomfattende, at det nyttige var foragtligt, at alt var helligt, undtagen det nyttige, og at det var blasfemi at nævne nytte og videnskab i samme åndedræt.

Vi er kommet en smule ned på jorden, siden de videnskabsfantasier blev til i midten af forrige århundrede. Renans egen ironi, da hans udvikling havde taget andre baner, var med til at pille ved hans ungdoms afgud. Han talte nu om den som et fabeldyr, der på sig selv. Og det gjorde den ganske vist, for så vidt angik ham, den desillusionerede.

Men den på alligevel ikke diskussionen om det nyttige og videnskaben. Som en naiv fabel om dyret og dejligheden levede den videre; og den dukker stadig op igen og afsluttes ikke. Og den vil heller ikke blive det i dag.

DET NYTTIGE OG VIDENSKABEN.

De mere nøgterne stiller dens

problem sådan op: Er videnskaben rettet udad mod handling, mod det nyttige, er den altså blot en forbedret reaktion på omverdenens impulser, med det ene mål at overvinde de skadelige påvirkninger og udnytte de livsfremmende? Eller er videnskaben ren erkendelsestrang uden andet formål end at tilfredsstillе driften til og behaget ved at opføre tankebygninger?

Debatten er så gammel som videnskaben selv; den rækker fra Platon og Aristoteles op til James og Meyerson.

Men hvorfor simplificere begrebet, så yderliggøende, som om det nødvendigvis kun kunde rumme eet element? Hvorfor ikke lade videnskaben, som noget, der er vokset ud af en levende og sammensat kulturtilstands virkelighed, beholde sit dobbeltansigt, som dog enhver, der fordyber sig i dens historie, så klart kan skelne trækkene i? Hvorfor ikke glæde sig ved det bestandige samspil i denne dobbelte drift, funktionernes bestandige krydsning, der snart har til resultat, at praktiske nytteformål fører overvejelser med sig, der henhører under den rene erkendelse og fremmer den, snart omvendt bevirker, at rent teoretiske undersøgelser, som f. ex. Røntgens, fører til resultater, der for vidunderlig nytteværdi?

Der er ingen kløft mellem den nyttige udadvendthed og den rene erkendelsesdrift. Videnskaben er både verdensnær og verdensfjern. Det er temperamentets sag hos den enkelte at betone den ene eller den anden af de to sider; men kun ved at se dem i deres samspil fastholder vi begrebet i dets fylde og rigdom.

Og jeg kan føje til: kun ved at betale gensidig tribut kan de to formål blive virkeliggjort i deres fulde udstrækning. Det bliver

imidlertid en debat ikke indenfor videnskaben, men mellem videnskaben og samfundet. Men eet er sikkert: den debat kan aldrig ophæve det ene vilkår, den absolute grundbetingelse for videnskabens trivsel: frihed for tanken til at bevæge sig, hvorhen dens indre krav driver den.

Kun ved at man lader den være formløs, kan den opfylde sit højeste formål; det er tankens og videnskabens paradoksale betingelse. Det, der tilsyneladende løser den ud af livet, det, der fritager den for alle nære krav til resultater og forlener den med den langsomhed og ro, som den har behov, det er netop det, der på ny dybest genindsætter den i virkeligheden, giver den fast greb om virkeligheden og herredømme over naturen.

LØST UD AF DET NÆRE KRAV.

Men netop fordi videnskaben for at blive fri og nå videre må løses ud af de nære krav til resultater, fordrer den af enhver, der giver sig af med den, en stadig træning i langsom tålmodighed; ikke blot i tålmodig præcision, men også i tålmodig resignation, når det sker, at langt og møjsommeligt arbejde fører til negativt resultat, når man opdager, at dér, hvor man søgte, var der ingen vej frem.

Jeg har ved Deres indgang til studierne villet give Dem et kort rids af det, der er videnskabens vilkår, og videnskabsmandens. Jeg har ikke besmykket fremstillingen med stemningsbilleder eller maleriske enkeltheder, ikke givet Dem eksempler på videnskabsmænds tålmodige kampe mod fortidens fordom, eller på deres heroiske ofre af liv og sundhed; heller ikke på de frydefulde timer i studerekammer eller laboratorium, skønt alt dette

også hører med i billedet af videnskabens vilkår. Jeg har, måske alt for rigeligt, abstraheret og simplificeret, givet Dem skema for virkelighed og overladt til Dem selv at give skemaet kød og blod.

ET ØBENT SYSTEM.

Jeg har i al fald ikke lovet Dem letkøbte resultater. Og jeg har især ikke ladet Dem tro, at De vilde blive stillet overfor en fast doktrins uforanderlige forklaringer, ej heller, at videnskaben af i dag kunde levere Dem et færdigt verdensbillede. Og det skyldes ikke blot, at den epoke i videnskaben, vi netop nu befinder os i, er en epoke, hvor gamle teorier er i skred og nye metoder åbner nye muligheder; men det skyldes selve det, at et endeligt slutfacit overhovedet ikke kan tænkes. Både fordi tanken har uendelige muligheder for at tumle med sit stof, og fordi tankens stof fornyes og vokser i det uendelige. Den videnskabelige erkendelse er et åbent system, dens sandhed er ikke et færdigt produkt; den er i stadig tilbliven i det levende vekselspil mellem tanken og dens stof; den er hverken almægtig eller afmægtig; men den er i stærk og levende udvikling, og der er brug for hver eneste af Dem i arbejdet.

Tro ikke, at videnskaben kun har brug for dem, der kan ofre den al deres tid, at den kun kan drives af dem, der er så lykkelige at skabe sig en fri forskerkarriere; var det tilfældet, måtte meget af det, jeg her har sagt Dem, føles som rettet kun til nogle enkelte iblandt Dem. Men det gælder Dem alle. Jeg ved, at De nødvendigvis kommer til universitetet opfyldt ikke blot af lysten til at studere i al almindelighed, men også af praktiske forestillinger om en examen, der skal nås, måske allerede med en tanke til det

levebrød, den skal føre til; det er i sin orden; men Deres studium vil ikke lykkes fuldtud, hvis De fra den første dag stiler snævert efter den b^{de}s i tilværelsen, De har tiltænkt Dem selv, og som Deres fagstudium skal føre til.

Det er fristende i en tid, hvor konkurrencen er urimelig hrd mellem de unge, det er fristende for dem at sige: Vi g^{er} ind i løbet, og vi viger ikke fra den afstukne bane, vi vil fra første dag med streng selvdisciplin lukke af for enhver lyst til sidespring og styre i lige linje mod examenskravet.

Jeg er overbevist om, at det vil hævne sig p^{de} Dem, hvis De ræsonnerer s^{de} snævert.

Og det vil hævne sig p^{de} vort samfund som kultursamfund, hvis der ikke gøres alt, hvad der er muligt for at give den studerende ungdom s^{de} gode studievilk^{de}r, at den ikke tvinges til at ræsonnere s^{de}dan.

Meget beundringsværdigt er gjort for at yde økonomisk hjælp, der kan gøre det muligt for ubemidlede studenter at blive andet end travle examenslæsere, der selv samtidig skal skaffe sig indtægter til føden, — meget beundringsværdigt, som ogs^{de} vort universitet og dets studenter m^{de} føle sig taknemmelige for.

Meget st^{de}r dog endnu tilbage at gøre, før den hjælp, der kan ydes, er p^{de} højde med den trang, vi véd er tilstede.

Men trods de vanskeligheder, hver enkelt af Dem kan møde under sit studium, h^{ber} jeg for Dem, at De m^{de} komme til at føle det som en lykkelig lod at studere.

Jeg kaldte Dem privilegeret ungdom. Og De forstod, at det var ikke for at appellere til nogen slags hovmod hos Dem, der skulde kunne udløse sig i tilsvarende krav. Det var derimod i den faste overbevisning, at hver enkelt af Dem m^{de} kunne g^{de} ind

til studiet med en følelse af lykke ved at begynde et arbejde, der rummer uendelige muligheder i sig for dybe glæder og rige resultater for det samfund, De tilhører.

Men det er resultater, der ikke kommer af sig selv.

Hver eneste ting, De passivt får at vide under Deres arbejde, skal optages og bearbejdes selvstændigt for at blive frugtbar for Dem og fæ sammenhæng med hele Deres erfaring og viden.

Hvert eneste problem skal udløse hos Dem alle Deres intellektuelle evner, Deres kombinationsevne, Deres dygtighed til at ræsonnere præcist, Deres energi og Deres tålmodighed.

Hver eneste arbejdsdag skal have sin disciplin, for at De kan nå så langt frem, som Deres egne ønsker gør, og som vore ønsker følger Dem; — ikke en stram arbejdsdisciplin, der er snævert koncentreret om det specielle felt, De efter Deres studieplan netop er i gang med, men en forstandig vekseldrift mellem koncentration og spredning, mellem Deres præcise tilpasning og Deres frie udvikling, mellem den beskæftigelse, der søger at nå helt til bunds i det foreliggende stof, og den, der åbner nye muligheder for Dem og lader Dem se ud mod en større horisont.

STRÆBEN MOD FJERNE MÅL.

Lykkes det for Dem, vil De komme til at føle, at Deres arbejde, ligegyldigt om det bliver navnkundigt eller ej, føjer sig ind som et uundværligt led i Deres generations og Deres folks gerning, ja, i menneskehedens stræben henimod fjerne mål, — ikke en selvforherligende følelse, men en rolig bevidsthed om at være element i en nødvendig funktion.

S♦ ønsker jeg Dem da til lykke til det arbejde, De st♦r p♦ tærskelen til, jeg ønsker, at De m♦ udføre det under de bedst mulige k♦r, og jeg ønsker, at De m♦ blive i stand til at nyde Deres privilegiums lykke, til at løse Deres privilegiums problemer og til at opfylde Deres privilegiums pligter.

At De m♦ have den energi, der vil kræves af Dem, det t♦lmod i arbejdet og den absolute redelighed, uden hvilken det ikke kan lykkes.

Og jeg ønsker Dem det mod, som Sokrates talte om: modet til at sige, hvad man har forst♦et, og til at erkende sin uvidenhed om det, man ikke véd.

Tankens Tidsaldre

***Immatrikulationstale holdt
ved
Aarhus Universitet
den 4. september 1939.***

Studenter af 1939. P♦ universitetets vegne byder jeg Dem velkommen til Deres første studie♦r.

I det øjeblik, De træder ind i universitetets rolige auditorier og laboratorier, er Deres tanker og sind opfyldt af de frygtelige begivenheder, vi oplever i disse dage, af den uro, der har besat den hele verden. Og Deres lærere, der modtager Dem her, er opfyldt af de samme tanker og tynget af den samme uro og spænding, som De og alle er. Men om alt det vil og skal De ikke høre her. Det er jo et studiums almindelige vilk♦r, at det søger at se ud over den alt for nære aktualitet, døgnets aktualitet og avisens, den skrevne og

den talte, som vi nu, takket være tidens fremskridt — i teknik — hænger ved mange gange døgnet rundt. Mod denne døgnets aktualitet og realitet stiller studiet en anden aktualitet op for Dem som mål: Det evigt aktuelle, det, der ikke svinger fra time til time, den dybe realitet, der er indskrevet som målet for universitetets stræben i den latinske devise i universitetets segl: *solidum petit in profundis*.

Det er en stor skare af unge, vi i dag byder velkommen til universitetet, en skare, der er større end nogensinde før; og det glæder vi os over. Men vi hilser Dem ikke, studenter af 1939, først og fremmest som flok. Vi søger ikke efter skaren; det er hver enkelt af Dem, som enkelt, vi søger, og som vi glæder os til at arbejde med. Til gengæld siger vi også til Dem: Kom ikke til os med et flokinstinkt, en gruppementalitet. Den har sin plads andetsteds og florerer tilstrækkeligt, hvor den har hjemme. Og dens funktion er den modsatte af den, som De skal ruste Dem til; den slutter sindet fast om en lille kerne af forestillinger og følelser, der kan være næsten så pauvre som tænkeligt, uden at det gør noget; og den lukker sindet af for alle andre forestillinger og følelser, der kan være så rige, det skal være, uden at gøre indtryk.

GRUPPEMENTALITETEN.

En fransk tænker og skribent, der havde levet sin barndom i en af Frankrigs mest primitive befolkninger, har i en anekdote belyst den snævre gruppementalitet, han havde følt trykket af, indtil han i fuldt mål sagde sig fri af den. Historien fortæller, at præsten i en landsbykirke en dag havde prædikeret så smukt og gribende for menigheden, der havde fyldt hans kirke i tæt flok, at hele menigheden

græd af bevægelse. Kun ét menneske i kirken græd ikke; han stod lidt for sig selv henne tæt ved indgangen, og hans øjne var tørre. Da spurgte en af de andre ham, hvorfor han dog ikke græd, sådan som alle gjorde. Og han svarede: Jeg hører ikke til sognet.

Måske kender De selv en og anden, der græder bedst i sin egen kirke; og måske kan De se adskillige også af dagens følelser i lyset af denne lille ironiske anekdote, der påkalder smilet, men som også kan påkalde en stærkere og mere tragisk betonet følelse. Anekdotens pointe appellerer i hvert fald helt direkte til hver af Dem, fordi den i et glimt belyser det lukkede og uselvstændige i gruppentallet, og derved også understreger, at det, der kræves af Dem som fri intellektuel type, er det stik modsatte: åbenhed og selvstændighed, et enkelt frit individs indsats i menneskehedens arbejde og i menneskehedens tjeneste.

For det er jo en moderne type, De skulde være kaldet til at repræsentere i det samfund, De skal tjene; men atter her ikke moderne i dagens forstand. For hvad dagen kræver af Dem af modernitet, i adfærd og jargon, af ofre til små øjebliksguder, skal jeg lade Dem selv om at finde ud af. Den modernitet, jeg tænkte på, da jeg brugte det ord, er den, der skal ses i en tidsregnings lys, der arbejder med årtusinder — den, der skal konstituere en mennesketype, der med rette kunde fortjene navnet *homo sapiens*.

Det er jo altid en nærliggende fristelse at tro, at den type faktisk er realiseret netop i den tid, man lever i. Og det er så simpelt at stille menneskehedens udvikling op i en glørværdig fremskridtsrække, fra Neanderthaleren til den moderne *homo europæus* — som mangan amerikaner af i dag måske vilde lade

st♦ et lille stykke nede p♦ stigen. Og selvfølgelig kan en s♦dan trinrække af intellektens aldre lægges hen over menneskehedens historie og tjene til at belyse udviklingen. Jeg tvivler ikke om, at n♦r De f. ex. hører, hvordan en kalifornisk stamme, Maidu'erne, forklarer tilværelsen, vil De regne den forklaringsmetode for at høre hjemme p♦ et helt forladt, primitivt trin. Maidu'erne forklarer verden s♦dan, at alt er opst♦et af eet element: vandet; en stor ♦nd har deraf skabt jorden og menneskene, men koyot'en, d. v. s. hunden, det ondes ophav, har skabt døden og alt ondt. Han kæmper mod den gode dæmon og skaber uhyrer til at hjælpe sig i kampen. I denne kamp deltager ogs♦ menneskene, og nogle af dem forvandles under kampens gang til dyr; og dette er oprindelsen til dyrearterne. Og s♦ videre.

FORKLARINGSLIDENSKABEN. BARNET OG PROFETEN.

De ser, hvor let det er at forklare alt, og hvor lille anstrengelse det kræver; jo mindre man véd, des lettere er det at antage enhver forklaring eller selv finde p♦ en ny. Forklaringslidenskab er stor hos barnet, som ingenting véd, bare tror p♦ enhver genstands, ja egentlig p♦ ethvert ords absolute realitet; barnet og den primitive — og profeten — véd altings forklaring, uden tøven. For de gamle ægyptere var Nilens kilder en gudindes t♦rer. Denne smukke myte gjorde det overflødig for dem at følge Nilens løb tilbage gennem uvejsomt land; al møje kunde spares, n♦r forklaringen var givet og s♦ smukt forbandt den materielle verden med den ♦ndelige og lagde motiver, der var velkendte fra én selv, omend iøvrigt usynlige, ind bag den synlige virkelighed. Dette er barnets naivitet; det er ogs♦ barnets ut♦lmod, at alt

straks skal forklares, ethvert spørgsmål besvares.

Men tidsaldrene, både menneskets og menneskehedens, er vævet ind i hinanden på en sådan måde, at de sjældent eller aldrig helt klart realiserer de rene udviklingstyper, som man skematisk kan arbejde med. Knud Rasmussen fortæller, at selv de primitive eskimoiske stammer, midt i al deres faste overlevering af forfædrenes tro, af og til frembringer en enkelt genial tvivler, der blot intet udretter, fordi han intet formår mod gruppementaliteten. Og omvendt har enhver tidsalder ikke blot sin rod i ældre og primitivere aldre, men sætter også blomster, der hører fortiden til, endda hos de bedste af tidens tænkere, ja selv hos de mest systematiske. Både hos Descartes og Kant er der spor af langt primitivere tænkning end den, der har givet dem deres plads på afgørende vendepunkter i tænkningens og videnskabens historie, men vendepunkter, der netop kun træder tydeligt frem som afgørende, når vi ser dem i historieskrivningens stærke forkortning.

Som det gør de enkelte, også dem, der mest energisk søger at gennemarbejde stringente tankegange, gør det de tidsaldre, de lever i eller forbereder; de er broget væv af gammelt og nyt.

LEG MED BEGREBER.

Skolastiken, der havde været et nødvendigt og betydningsfuldt led i sidsudviklingen, fordi den gennemarbejdede tankens sprog til et fast og fint system, der klarede begreberne, blev ved at leve, længe efter at det var blevet åbenbart for de bedste, at dens metode var blevet til en tom form, dens begreber til døde begreber. Det havde Erasmus Montanus ikke opdaget. Og han og

hans ligemænd er endnu her og der i fuld vigueur; de leger stadig med ord og begreber; de finder stadig fornøjelse ved at bevise, at Henrik den Fjerdes hvide hest var hvid, hvoraf de slutter med alvor, at det altså var galt, at den var ikke-hvid, men rigtigt, at den var ikke-ikke hvid.

Det er de klare begrebers triumf. Og de lette forklarings triumf kan De også blive stillet overfor i dag indenfor videnskaben og får lov at øve Deres kritiske evne på. En iøvrigt betydelig fransk sprogforsker har engang i en afhandling om et fransk fonetisk emne givet den fortrinlige forklaring, at når to lydgrupper kommer i konflikt, saa sejrer den, der er stærkest. Det er omtrent lige så oplysende, som når H. C. Andersen i Elverhøj fortæller om lygtemændene, at den ene løb hurtigere end den anden, og derfor kom han først.

Det er jo evident. Men hvor grænsen er mellem den evidens, der er et nødvendigt led i enhver bevisekæde, og som til syvende og sidst etablerer beviset, og som altså al videnskabelighed bygger på, og den evidens, der kun er tom leg med begreber, med et eller andet system af ord, det er det den sunde kritiks centrale opgave at klarlægge.

Denne kritiske opgave ønsker jeg for Dem, at De må have evne og vilje til at deltage i, fra det øjeblik De begynder Deres studier ved universitetet. Først har De naturligvis den nære opgave, den som er givet med valget af Deres fagstudium. Det er en både nær og presserende opgave, som jeg ikke behøver at understrege betydningen af, at De sætter Deres energi ind på at løse. De kommer her jo sikkert med en levende følelse af, at der er trængsel og derfor hastværk i denne skole som på ethvert uddannelsessted, hvor

mange søger at slå igennem, men hvor trængslen gør, at adskillige bliver slået ud, og mange vegeterer smøt på de beskedne trin. Det sidste behøver ikke at være en ringe lod eller lutter foragtelighed; men det er et andet spørgsmål. I det øjeblik De starter løbet, er det naturligt, at Deres lyse forhåbninger rækker langt.

Skal løbet lykkes helt, kræver det meget bøde af Deres lærere og af Dem selv. Men forholdet mellem de to faktorer er det for Dem selv store frugtbare, at De er den vigtigste af de to. Hvis De vil tillade mig at udtrykke det „cum grano salis“, vil jeg sige, at det måske kunde gå så uheldigt, at vi ikke formåede at lære Dem stort, hvis vi ikke duede til det eller ikke interesserede os for det; men det vilde ikke forhindre Dem i at lære uendelig meget alligevel. Det skulde Deres evner og energi borge for.

Kender De den filosofi, som den franske forfatter Duhamel uddrog af et besøg i en arabisk skole i nordafrika, hvor han havde hørt på undervisning i koranen? Han indser, siger han, at koranskolen i al fald beviste een ting: at ingen undervisningsmetode kunde forhindre børn i at lære at læse. De kan godt udvide filosofien deri en lille smule og lade den dække al undervisning; men jeg håber ikke, og tror heller ikke, at De får nødig at vende anekdotens brod mod os; derimod kan De straks lade historiens pointe anspore Dem til at besinde Dem på den lod og del, den tillægger Dem selv i Deres udvikling i de kommende år, den afgørende værdi af Deres egen indsats, af Deres selvstændighed.

TRADITION OG REVOLUTION.

Det sidste, selvstændigheden, er imidlertid ikke givet blot ved at sige sig løs fra en tradition. Ganske vist er den endstype, De skulde realisere,

netop karakteriseret ved, at begrebet tradition i sig selv ingen mening kan have som begrundelse for nogen anskuelse — og for så vidt kan det siges, at den intellektuelle \diamond ndstype er revolutionær. Men hele dens funktion og hele dens værdi er samtidig uløseligt knyttet til kravet om begrundelsens soliditet; den fordrer langsom og kritisk vurdering af alle et problems momenter; og derfor fører dette uendelige krav over i en forsigtig prøven, der ikke stemmer med det lige nævnte, frygtede begrebs sædvanlige indhold. Før De derfor kan tænke på at sige Dem løs fra den lange tradition af videnskabelig tænkning og erfaring, som Deres studier vil bringe Dem i berøring med, må De stille det beskedne krav til Dem selv ikke at gøre det let hen over tilegnelsens disciplin; De skal netop gøre den til en disciplin, til led i en fast arbejdsplan, der hurtigst muligt bringer Dem i niveau, før De selv kan bygge videre.

Naive selvstændighedsprædikanter, også blandt pædagoger, sætter tit sagen så smukt antitetisk op, som om man enten var vel afrettet duks og examens jæger eller fri og original personlighed. Tro ikke på saa letfattelig, men letsindig omgang med en problemstillings fristende simple enten-eller. Tro ikke på et billigt originalitetsjag, der hildes i et fejlsyn, som overføres naivt fra æstetiken og spørger: hvad nyt har han sagt? før det spørger: hvad rigtigt har han sagt? Tro hellere på, at hvis De har originale synspunkter, skal de prøberes mod en stor og rig videnskabelig traditions hårde probérsten. Kun sådan kan den nødvendige stringens i begrundelsen udvikles, i vekselvirkningen mellem tilegnelsens disciplin og kritikens krav. Der findes ingen arkana til visdommens erhvervelse, og der vil ikke her blive meddelt Dem metoder,

der eliminerer den tålmodige tilegnelse og den tålmodige prøvelse af det tilegnede; ingen af delene kan der gås på akkord med.

Det er det, der er den ydmyge storhed ved den kendsform, det skulde stå for Dem som en opgave at realisere, samtidig med at De arbejder Dem frem gennem Deres studiums discipliner til en embedsexamens håndgribelige resultat. Det forudsætter, at der levnes Dem mulighed for, og at De selv levner Dem mulighed for, ikke at ofre alt til den tidens molok, der hedder tempo.

LENTE FESTINARE.

Konkurrencen står vel for Dem som en hård realitet, der endda er blevet udrøbt for Dem med advarsler støttet på talende tal. Og De må jo betale Deres tribut til tiden — give kejseren, hvad kejserens er. Kræver han ikke mere af Dem end en hård konkurrence på den vej, De har valgt, kan De sige, at De i en ond tid har oplevet næsten et mirakel. Jeg ønsker for Dem, trods arbejdsdisciplinens krav, at Deres hasten fremad mod målet må være præget af det „lente festinare“, den langsomme ilen, der lige fra grækerne er blevet givet som en påmindelse om én af betingelserne for at gøre arbejde, der holder. Brug blot ikke det gamle bud til trøst i mindre energiske øjeblikke. Det er jo kun en opfordring til ikke at gå hele studievejen med examenskravets skyklapper på; til en frodig udvikling hører der andet end de obligatoriske kursers staldfodring; der hører nemlig et stadigt samspil mellem det koncentriske og det excentriske arbejde, således at De søger skiftevis at lade detaljen belyse en større helhed og selv belyses af den. I dette spil ligger jo netop selve tankens mulighed, dens dynamik; det er det

fine spil, De skal søge at realisere.

Det er ogs[♦] gennem en s[♦]dan uddybet vekselvirkning, at den nyere videnskab har n[♦]et det st[♦]de, den nu st[♦]r p[♦], et trin, som den menneskelige tanke endnu ikke var n[♦]et til, da den primitive myte afløstes af universalfilosofien, der næsten lige s[♦] letsindigt som myten antog absolute helhedssyn for virkelig mulige. Ogs[♦] den h[♦]rte den ut[♦]lmodige og barnlige fase i udviklingen til. Den glemte, ogs[♦] n[♦]r den var bedst, at selv den finest ræsonnerende tanke bliver tomhed og gold leg med begreber, n[♦]r den slipper taget i den sikkert erfarede enkeltiagttagelse, en leg der kan være fuld af konstruktionens fryd, men er skrøbelig som et korthus.

Den eksperimentelle videnskab, og i det hele erfaringsvidenskaben, foretog omsvinget, blev udtrykket for selve langsomhedens og utrættelighedens nødvendighed, blev den t[♦]lmodige omvej gennem detaljen til uddybede forsøg p[♦] at fatte større helheder. Alle videnskabelige discipliner, b[♦]de de eksperimenterende og de blot konstaterende, b[♦]de de exakte, hvis metoder bygger p[♦] en tydning af kvalitet som kvantitet, og de der ikke anser s[♦]danne metoder for anvendelige p[♦] deres specielle stof, har f[♦]et deres opsving gennem det præcise arbejde med detaljen, der ogs[♦] i dag hævder sin absolute nødvendighed overalt i videnskaben, fra kemien til litteraturforskningen. Men selv den fineste iagttagelse af det enkelte er fattig og utilstrækkelig, hvis den ikke bringes i sammenhæng med andre iagttagelser under en videre synsvinkel.

ERFARINGSVIDENSKAB.

Den nyere erfaringsvidenskab, som med stærke træk har betonet den arbejden hen mod en intellektuel

type, der gør, at vi trods svingninger frem og tilbage dog tør tale om en udvikling, har samtidig betydet en udspaltning af specialvidenskaber, en bevægelse, der først truede med at blive farlig for helheden, men som nu modsvares af et nyt og frugtbart samspil mellem disse specialvidenskaber, og af arbejde på frøede grænseområder, tildels af fornyede forsøg på at få grænserne til at falde, mellem fysik og kemi, kemi og biologi o. s. v.

Efterhånden som de videnskabelige begreber udarbejdes gennem denne langsomme proces, bliver de mere komplicerede, men samtidig mere levende. En matematisk forfatter har karakteriseret kontrasten mellem den ældre og den nyere matematik sådan, at oldtidens forfattere havde leveret „substantiverne“, mens de moderne føjede „verberne“ til; hvad der oprindeligt var stift og fast, fik derved en uendelig bevægelighed; fra at være statisk blev aritmetiken dynamisk.

SKEMATISERING OG KORTLÆGNING.

Dette synspunkt kan udvides til ikke blot at betragtes som grundlag for den nyere matematik, men som et hovedsynspunkt for den moderne videnskab, som en ny og dybtgående erkendelse af, at tanken ikke kan fikseres endeligt som et standpunkt, men at den stedse eksisterer i kraft af sin rytme, der søger at bringe vore diskontinuerlige begreber så nær som muligt op til den kontinuerlige virkelighed, til selve livets puls. Men den når aldrig sit mål; den bliver trods alt ikke fuldgyldig forklaring, kun skematisering og kortlægning, i uendelig afstand fra sin genstand, og når jeg siger genstand, tvinges jeg af sproget til at bruge et gammelt og

naivt ord. Dens rigdom er, at den ogs♦ har uendelige muligheder for stadig større tilnærmelse, stadig fuldkommengørelse af afbildningsmulighederne.

I dette vældige arbejde skal nu ogs♦ Deres eget arbejde, hvor stort eller lille det bliver, indfælde sig og f♦ sin betydning. Hvis De opfylder den betingelse, at De stadig arbejder p♦ at gøre den basis bredere, som Deres viden og Deres handlen skal hvile p♦, er De i pagt med generationernes stræben mod menneske♦ndens vækst. Den kræver, at vi søger bort fra alt det snævre, fra det st♦sted, vi tilfældigt har, fra det minut, vi tilfældigt lever, at vi lytter til det paradoksale krav om at se tilværelsen under evighedens synspunkt — uopløseligt paradoksalt, fordi lige s♦ sandt det er, at videnskabens stedse uafsluttede system rummer uendelige muligheder, lige s♦ sandt er det dog, at det rummes i vor egen endelighed, som vi ikke kan overskride; vi kan løse tankens problemer eet for eet, men aldrig tankens problem.

Og n♦r vi derfor kalder videnskaben et stedse uafsluttet og uafslutteligt system af relationer mellem menneskelige erfaringer og ikke tildeler begrebet virkelighed anden betydning for videnskaben end den at være det ideelle m♦l for den fuldstændige sammenhæng mellem alle vore erfaringer, som vi stræber efter at n♦ hen imod, s♦ vil De se, at vi ikke, n♦r vi vil fastholde vor kritiske opgave som det centrale krav, kan undlade at understrege det foreløbige i al vor erfaring, ogs♦ i den bedst kontrolerede erfaring, vi kalder videnskab.

DEN TRAGISKE SPÆNDING.

N♦r det g♦r op for Dem, hvor uendelig en opgave det er, der stilles, n♦r De oplever spændingen mellem

det paradoksale uendelige krav og den menneskelige tankes begrænsning, og Deres egen tankes begrænsning, og når samtidig vældige begivenheder skyller hen over den verden, De lever i, og De føler, at verden står i brand, mens De stirrer på Deres cirkler, så er det muligt, at den tragiske spænding vil fylde Dem helt, og De vil føle enten den utødelighed, der væbner Dem og giver Dem del i lidenskaberne, eller den afmagt, Shakespeare har udtrykt i ordene: „As flies to wanton boys are we to the gods; they kill us for their sport.“

Men noget i Dem vil dog protestere mod kun at have insektets lod, i al fald mod den funktion blot at være et bundt af de snævrreste instinkter og de enkleste reaktioner på ganske få impulser. Og De vil dæmpe Deres første følelse ned, eller lade begge følelser bestå og holde hinanden i ligevægt i deres stærke spænding. Og det vil være grogrund for Deres arbejde med at opbygge Deres personlige livsopfattelse og give det videnskabelige arbejde den plads deri, som jeg forudsætter, at De har valgt at give det.

Ganske vist er det jo muligt at opfatte store dele af videnskabens områder ikke som stof i en livsopfattelse, men slet og ret som midler til at skaffe sig en teknik, der kan bruges på godt og ondt. Vi har jo set eksempler nok på, at tekniken tjener alle formål. Da Leonardo da Vinci drømte om det flyvende menneskes herlighed — Leonardo, der satte hele sit arbejde som kunstner, ingeniør og lærd forsker under det fine videnskabelige motto: *ostinato rigore*, hårdnakket konsekvens — da tænkte han sig, at menneskefuglen skulde bruge sin evne til at hente sne fra de høje gletschere for at give menneskene i byerne kølighed i de brændende somre. Hans drøm er

blevet realiseret med andre form¹.

VIDENSKABENS AUTONOMI.

Videnskaben beherskes alts¹ ikke absolut af en særegen etos; den, der kender dens begrænsning, falder ikke p¹ at tillægge den en slags guddommelig mission, han tror ikke p¹ videnskabens almagt. Men han opgiver derfor ikke en eneste fodsbred af kravet om dens absolute autonomi. Kun videnskaben selv kan diktere sig sine love. Og selv om videnskaben ikke nogensinde kan blive ét med moralske bud, s¹ omfatter dog dens dybeste forudsætninger krav, der er dybt menneskelige krav og kernepunkter i karakterens dannelse: kravet om t¹lmodighed og absolut redelighed. Det er ikke blot geniet, der er en lang t¹lmodighed; ogs¹ mindre str¹lende ydelser betinges deraf, hvis de skal du til noget. Og ærlighed i forskningen er videnskabens første og sidste krav til sine dyrkere.

Derfor ønsker jeg for Dem, i det øjeblik da De begynder Deres studium ved universitetet, at De m¹ gøre Dem klart ikke blot, hvad De venter, at studiet skal føre Dem til af jævne menneskelige m¹, som det er Deres ret at stille op og en nødvendighed at have for øje, men ogs¹, at De m¹ se længere ud og føle Dem dybt forpligtede over for en lang videnskabelig tradition, bygget op p¹ ærligt og t¹lmodigt arbejde.

Jeg ønsker Dem lykke og ro til at gennemføre Deres studier, til at n¹, hvad det snævre m¹ kræver af Dem, og til at arbejde videre p¹ det fælles værk, som De er kaldet til at f¹ del i. Universitetet glæder sig til den vekselvirkning mellem lærere og studenter, der er selve universitetsarbejdets lykkelige pulsslag.

Universitetet og dansk kulturliv

**Tale holdt ved
Dansk Ungdomssamvirkes
første møde i Aarhus
den 13. november 1940
som led i mødets
tredobbelte program,
at belyse universitetets,
højskolens og kirkens
funktion i dansk kulturliv.
De to andre taler
holdtes af
højskoleforstander
Hans Lund og biskop
Skat Hoffmeyer.**

De opgaver, som hver generation af dansk ungdom står over for, når den skal modtage og videreføre den arv, som ligger i den danske kultur, er opgaver, der stilles til hver enkelt, men som den enkelte ikke står ene om at løse. Kulturen forvaltes ikke blot af den enkelte, men af institutioner, der har deres rod i fortiden, kortere eller længere tilbage.

I skolen og kirken, ved højskole og universitet og højere læresteder møder hver ny generation af ungdom den danske kultur, på hvert sit sted med forskelligt præg.

Kirken har talt til hver opvoksende slægt i vort land gennem tusind år; skolen har samlet alle unge siden skoleloven af 1814; højskolen var det nittende århundredes stordåd i dansk kulturliv.

Universitetet endelig, som snart har 500 års tradition i vort lands historie, er efter sin natur den skole, der henvender sig til de få, til en udvalgt skare af unge, der får det

mærkelige privilegium at blive stillet helt eller delvis uden for kampen for det daglige brød i ungdommens bedste lære✧r.

KULTURINSTITUTIONER.

Talmæssigt er det den snævrere af de kulturinstitutioner, jeg lige nævnte. Socialt er den det ikke længere, og den er det især meget mindre end det universitet, tidligere generationer har kendt. Vore to danske universiteter i dag har lykkeligvis ikke noget snævert klassepræg; de vil begge kunne underskrive det ønske, der udtaltes, da Århus Universitet blev indviet: „at universitetet m✧ være det sted, hvor den videnskabelige gerning skal gøres med ydmygt sind og ✧bent ansigt ud mod det folk, hvis vilje betinger vort værk“.

Universitetet st✧r ikke aflukket over for landet; det tager imod dansk ungdom af alle stænder. N✧r studie✧rene er forbi, spredes den atter ud over landet, og i det omfang universitetet har præget de unge, præger de siden p✧ væsentlig m✧de hele landets kulturliv. Den snævrere kulturinstitution bliver derved samtidig den videste, fordi veje fører ud fra den til alle livets omr✧der; skolens mænd og kirkens, læger, sagførere og dommere virker alle p✧ den basis, som universitetet har været med til at lægge som det brede fundament under deres arbejde.

Med s✧ stor en opgave følger pligt og ansvar, men med pligten og ansvaret ogs✧ en ret: retten til at de vilk✧r respekteres, der er selve videnskabens vilk✧r.

De kan rummes i eet ord: frihed. Frihed til at forske uden at være afhængig, materielt og ✧ndeligt, af nogen magt i samfundet.

Lykkeligvis er det et krav, som her i vort land er opfyldt fuldtud. Og historien belærer os desværre om, at

opfyldelsen af dette krav ikke er en sådan selvfølgelighed, at der ikke er grund til at glæde sig derover.

FORSKNINGSFRIHED OG LÆREFRIHED.

Universiteternes uafhængighed er en dyrebar frihed, som vi må sætte alt ind på at hævde, hvis den nogensinde bliver truet. Af de rigdomme, der ligger i den danske kulturarv, er universiteternes forskningsfrihed og lærefrihed en af dem, der bunder dybest og rækker videst.

Det fristed skal læg og lærd stå sammen om at bevare, til landets tarv.

Hvad møder der da de unge, der hvert år — i større tal, forholdsmæssigt, end i de fleste lande i verden — strømmer sammen ved vort lands to universiteter? Hvad modtager de i løbet af de 5—6 år, de tilbringer med studier under lykkeligt frie vilkår, hvad modtager de som tilskud til det fond af evner og energi, de medbringer, og som løn for de økonomiske ofre, et langt studium kræver?

De modtager et indhold, og de modtager en form.

Et indhold først, ikke et dødt og færdigt, fastslået pensum, men en levende fylde af al den kundskab, århundreder har samlet og bearbejdet.

Men een ting er det vigtigt at slå fast: den viden og den videnskab, der har hjemsted i universiteterne, er dansk kulturarv, fordi den har hjemme i dette land og fordi den virker her; men den er menneskehedens kulturarv, før den er danskhedens. Den har ingen, den kan ikke, skal ikke, må ikke have nogen national afgrænsning. Et universitets idé kan ikke være den at være dansk; et universitets idé kan

kun være den at være universel, at ville se ud over alle grænser.

Der er emner, som de danske universiteter må være naturligt hjemsted for, netop fordi de er danske: dansk sprog, dansk historie og dansk litteratur — eller for at sammenfatte det under eet: studiet af dansk kultur har sit naturlige og selvfølgelig hjemsted ved vore universiteter. Men den virkelige forståelse af den danske kultur kan kun vindes ved at sætte den ind i den store europæiske og almenmenneskelige kulturudvikling, og det er universitetets særlige opgave som dansk kulturinstitution at sætte ind på dette punkt, at gå ud fra den ganske jævne erkendelse, at vi hverken kan forstå eller vurdere vort eget, hvis vi ikke også tager det fremmede med ind i forståelsen, som forudsætning eller som modsætning eller begge dele på een gang.

MENNESKEHEDENS KULTURARV.

Ikke blot den danske kulturarv, men hele menneskeheden, er universitetet sat til at forvalte efter bedste evne. At det, der står os nærmest, vort eget kulturliv først og fremmest, vore broderlandes i næste række, bliver den opgave, der påtvinger sig som dansk forsknings centrale opgave, det er så naturligt som selve det, at man dog først lever i sin egen kreds.

Men videnskabens absolute krav er dette: ikke at blive stående ved nogen grænse, der kan overskrides, at arbejde under den videst mulige horisont.

Det indhold, som generationer af dansk ungdom modtager fra universitetet, er derfor efter sin idé netop ikke blot et dansk indhold, men et almenmenneskeligt. Dette vidtspændende synspunkt er det universitetets uafviselige pligt at

hævde. Det er dets forudsætning og dets livsbetingelse.

Og er det ikke af allerstørste betydning i en tid, hvor vi naturligt og hyppigere end nogensinde tager ordet dansk og Danmark i munden, under indtrykket af tunge begivenheder, der har vist os, hvad vi har at miste, at vi netop nu fastholder, at vi hverken vil drive afgudsdyrkelse med disse begreber eller lukke os af ud mod den øvrige verden. Den føler vi os jo netop smerteligt stænget ude fra nu.

Det er lige så sundt og naturligt, som det er smukt og værdigt, at vi føler, vi har ret og pligt til at elske vort eget og værne vort eget.

Men til vort eget hører det også, og har alle dage hørt, at være åbne ud mod det fremmede. Vi har jo fra tidernes morgen boet i et åbent og smilende, lettilgængeligt land, ved en af Europas korsveje, og vi har altid vendt os åbent mod fremmed tale og fremmed tanke, har elsket at lytte til begge dele og at lære os begge dele.

Det kan være klogt for en tid at lukke dørene mindre vidt op — især når man kun kan åbne dem, der vender ud til den ene side, og det endda vindsiden.

Men selv om vi stænger dørene i dag og forskanser os i dag, til værn om vor egenart, som vi ikke vil opgive — det er en hjertesag for os — så vil vi bestemt holde fast ved, at det ikke kan og må være vor endelige holdning at ville være os selv nok, i kulturel henseende. Alt hvad der føjes til, af ny viden, af nye kulturgoder, alt hvad der skabes verden over — hvor der er fred til kulturarbejde —, det må før eller senere finde vej til os.

Og det må nu som før være en af universitetets væsentlige opgaver at være både modtagende og ydende i det internationale kulturarbejde. Vi har ydet nok til at stole på, at vi

fylder vor plads på værdig vis i den almenmenneskelige kulturudvikling og kulturudveksling — vi har store navne at henvide til: Rømer, Rask, Ørsted, Kierkegaard, Vilh. Thomsen og Niels Bohr, for blot at nævne disse.

DANSK INDSATS I VERDENSKULTUREN.

Det er dansk indsats i verdenskulturen, men bestandig i vekselvirkning med hele den øvrige verdens indsats.

Den må vi stadig være åbne for, den må i de to danske universiteter have sit frie hjemsted og derfra komme hele vort lands kulturliv til gode.

Danmarks universiteter er da danske kulturcentre, først og fremmest fordi de er centre for den fællesmenneskelige kultur og er sig deres formål bevidst som de institutioner, hvor det almenmenneskelige ideal af viden og kultur har sit hjemsted.

Det er på den brede basis, at universiteterne og i det hele landets højere læreanstalter gør deres særlige indsats i det danske kulturliv, bidrager deres til at berige den danske arv.

Men det studieliv, som universitetsungdommen lærer at kende værdien af — og vanskelighederne ved, fordi kravene er store, større end nogensinde og stadig voksende—, det består ikke blot i at modtage en bestemt større eller mindre sum af menneskelig viden — altomfattende efter sin idé, specialiseret kun af nødvendighed, fordi der er grænser for, hvad den enkelte kan overkomme.

Det består også i at tilegne sig en metode: en måde at arbejde på med tankens og livets problemer, der, hvis den gennemføres med kraft og

konsekvens, vil sætte sit præg på den, der har gennemgået denne strenge skoling.

TOLMODIGHED OG REDELIGHED.

Det videnskabelige arbejde er en lang træning i tolmodighed og redelighed. Ingenting kan udrettes, uden at disse to karakteregenskaber er forudsætning for arbejdet. Men de er ikke blot nødvendige forudsætninger for det videnskabelige arbejde, de bliver tillige resultat af et vel gennemført studium. Videnskabens dybt menneskelige krav til sine dyrkere: tolmodighed og ærlighed i forskningen, bliver kærnepunkter i den karakterens dannelse, der også skal være studiernes resultat.

Man kan slippe billigt til at blive både Per Degn og Erasmus Montanus, men man kan ikke komme i noget virkeligt forhold til studier uden en opøvelse i forsigtig kritisk vurdering, der udelukker alle letkøbte resultater og al letsindig leg med dem. Bestandige spørgsmål, der lyder til den unge student, der fremsætter en eller anden anskuelse, er de simple: Er De nu også sikker på det? Hvordan begrundes De det? Hvordan beviser De det?

Ganske dagligdags spørgsmål. Men videnskab er heller ikke andet end energisk og konsekvent udformning af den tænkning, der jo er hvermands sag; videnskabelige evner er ikke andet end dagliglivets evner opøvet til at yde deres højeste ydelse.

Og denne højeste ydelse nås ved tolmodigt at prøve at finde sammenhæng i det, der først er spredt erfaring og snæver erfaring, betinget af det sted på kloden, vi tilfældigt står, og ved tolmodigt at prøve vor videns soliditet gennem metodisk tvivl.

Hvad der gælder for det indhold, som er videnskabens: at det ikke standser ved en snæver lokal afgrænsning, det gælder ogs for metoden: at den fører ud over al snæverhed i opfattelsen, ud over alle dogmer.

Den kan ikke levere noget endeligt facit, ikke noget færdigt verdensbillede eller nogen færdig livsopfattelse.

Hvis universitetet er sit ideal tro som det sted, hvor tankens uafhængighed og det frie endelige arbejde skal have sit hjemsted, kan det ikke sige til den ungdom, der modtager universitetets undervisning: dette eller dette skal du mene eller tro. Det kan kun med forsigtighed sige: hvis du arbejder efter den metode og ud fra den antagelse, der hidtil har vist sig som den bedste, s for du det og det resultat.

Det er muligt, at mange vil finde det utilstrækkeligt at leve på et åbent system, hvor alle faste holdepunkter søges gjort midlertidig flydende. Men det kan ogs kun have til opgave at danne den ene pol i en livsbevægelse, denne dannelse efter en uendelighed, der er sandhedens uendelighed. Den anden pol er det nære krav, som livet stiller os, til handling og til fast greb om den daglige virkelighed.

ÅBENT SIND.

Men har vi ærligt gået vejen ud mod det fjerne og lyttet til de krav om tålmodig prøvelse, der blev holdt op for os, s vil vi finde, at vi har lært noget, der ogs vil kunne præge den tro, der ligger bag vort dagliglivs handlinger, s den bliver en rolig overbevisning, der nok står på sit eget, fordi den vil være sig selv, men som ikke derfor vil være sig selv nok, fordi den husker, at der ligger uendelig meget uden for den, som den vil bevare et åbent sind ud imod.

I tankens tålmodige beherskelse, som det er universitetets ideal at meddele den studerende ungdom, ligger der kulturværdier, som allerede er dybt nedfældet i dansk kultur, hvor den er til stede i sin bedste og ægteste form.

Universitetet kan ikke give de unge et dogme eller en tro; det kan give noget andet, som ikke er en ringe ting: selve den frihed, som hele det videnskabelige arbejde og videnskabens fremskridt er betinget af, og som vort samfund i dag tilsikrer universitetet den fuldeste ret til at hævde, uden noget indgreb på basis af forplumrende statshensyn. Jeg gentager, hvad jeg sagde før: at i denne anerkendelse af friheden som kulturlivets højeste lov, og som nødvendig forudsætning for universitetets og videnskabens trivsel i vort land, ligger en af de fineste samfundsværdier og kulturværdier, som vi ejer.

Det er værdier, som vore universiteter er sat til at forvalte og meddele videre til stadig nye generationer af dansk ungdom, så de frit kan tilegne sig den danske kulturarv: på en gang et indhold så rigt, at ingen kan omfatte mere end en lille del deraf, og en form, i hvis fulde tilegnelse der også ligger en uendelig krævende opgave.

Væbnet med smilet.

Det ideal, der må være den studerende ungdoms, er et ideal, som den har fælles med al dansk ungdom: tankens tålmodige beherskelse, der ytrer sig som rolig lytten og vegen modtagelighed, som sans ikke blot for egen, men også for andres egenart. Vi kender vor egen grænse, og vi vil gerne med åbent sind gå ud over den — ikke for at tilrane os, hvad der er andres, men for at tilegne os det gennem forståelse. Men møder vi ud fra denne åbenhed andre

tankegange, der er væsensforskellige fra vor, ved brutalitet og anmasselse og oppustethed og mangel på blik for andres ret, så væbner vi os og gør det med det smil, som vor kulturs lange og brogede og rige erfaring har lært os at møde alt det vekslende spil af kræfter med, som historien viser os aldrig er ført til ende med eet kup. I et smil og en køligt afventende holdning kan vi rumme alt, hvad vi ejer af moden erfaring og sindsro.

Det er jo netop i den sindsro, vor gamle kultur allerstærkest kan ytre sig: som beherskelse og mædehold. Vi ved, hvad krav der i dag stilles til os og ikke mindst til dansk ungdom, om at lade de stærke følelser og de stærke kræfter, som tidens begivenheder har fået til at gære i enhver ung, holdes i tømme af viljen til det mædehold, der vil beherske vore ytringer og ydre handlinger, men kun for at gøre viljen til selvopholdelse des fastere og sejgere hos enhver af os.

Ingenting kan styrke denne vilje til selvopholdelse i besindighedens form mere end et levende forhold til alt det bedste, ejendommeligste og stærkeste i den danske kultur.

Ingenting kan styrke dansk ungdom mere end en stadig bedre oplysning, en stadig solidere viden, ikke blot om os selv og vort eget land og folk, men om menneskelivets almindelige vilkår.

Vi skal ikke lukke vor horisont af ved landets grænse, men endnu mindre skal vi hovedløst og hovedkulds kaste os ud i slavisk efterligning af forbilleder, der er fremmede for vor natur. Hvad vi skal lære, vil vi tilegne os frit og selvstændigt, under eget ansvar.

Impulser vil vi hente mangesteds fra, det er netop det, en levende kultur åbner mulighed for — rige impulser til nyt liv og virke, under dansk mærke, men med vid horisont.

TIDENS TALE.

Gid Danmark i dag m^o have en ungdom, der m^o st^o vel rustet til den mægtige opgave, som tiden stiller til den, en ungdom, der m^o først^o at lytte til tidens tale — som er alle tiders tale — til en v^ogen ungdom:

Lær at bie, men bered dig.

Lær at se den h^orde virkelighed i øjnene, for livet er ikke idyl og magelig nyden; lad derfor dit mod og din energi hærdes i denne h^orde virkelighedssans.

Men lad din dristighed beherskes af alt det rolige m^odehold, som du bedst kan styrke ved at tilegne dig den rige arv, du besidder i den danske kultur.

Vor kulturelle situation i dag

*Tale holdt ved
Studenteforeningens
møde i Gjerlev
i august 1941.*

N^or en bonde dyrker sin jord, er m^olet klart og enkelt: det er afgrøden, det gælder. Men midlerne til at n^o m^olet er ikke enkle; de kræver et indviklet samspil, hvor ikke blot mennesket selv, men ogs^o elementerne spiller med, jordbunden og vejrliget, og hvor der kræves indsats af vilje og klogskab for at beherske elementerne.

N^or vi taler om kultur, er det et latinsk ord for dyrkning, vi bruger; vi henter billedet fra bondens gerning, og billedet rammer; for ogs^o kulturen er det samme fint indviklede

samspil af kræfter, og den har sine elementer, sin jordbund i folket selv, sit vejrlig i tiden og sit ubetingede krav om, at vi sætter vilje og klogskab ind; uden det bliver der ingen afgrøde, uden det gør vi til grunde. Vi må vide, hvad der kræves af indsats, og allermest, når det hårde vejrlig er over os; vi må lære i tidens hårde skole.

Vi kan gøre det ved at se bagud over vor egen fortid og lære af dens eksempler. Men vi kan også gå en anden vej; vi kan prøve simpelthen at gøre vor nuværende kulturelle status op, søge at kaste lys over vejen fremad ved helt enkelt at spørge: Hvor står vi i dag? Hvad er vor kulturelle situation i dag?

Det er jo fristende, når problemerne er så brændende, som de er nu, at ville se dem netop under denne nære synsvinkel, som problemer, der gælder dagen i dag.

KULTURPROBLEMET OG AKTUALITETEN.

Men spørges der på den måde — og sådan er spørgsmålet blevet stillet mig her: Hvordan er Danmarks kulturelle situation i dag? så er det jo klart, at spørgsmålet forudsætter, at vort kulturproblem, og kulturproblemerne i almindelighed, har aktualitet — hvordan ligger de i dag? — at de altså er situationsbestemte, eller lidt krassere udtrykt, at de har konjunkturer, at de skifter og svinger, sådan som det sker med de økonomiske forhold og andre bevægelige faktorer i samfundets liv.

Analogier er farlige, de belyser; men de kan forvirre. Og man kunde da også være fristet til på forhånd at afvise den analogi, der ligger bagved spørgsmålet, der stilles. Man kunde sige: kulturen er et af de faste elementer i samfundsstrukturen, et bærende element; ikke det fasteste,

ikke det dybeste, for det m♦ vi længere ned efter, det m♦ vi søge i mere udifferentierede lag, i betingelser og kræfter, der er vanskelige at erkende: landets struktur og folkets livskraft — jeg udelukker med vilje begrebet race, for det ved jeg s♦ lidt om.

Men det er ikke dette sidste grundlag, vi søger at bestemme, ikke livskraften, som jo netop er det ubestemmelige — det ubestemmelige, vi st♦r overfor, hvergang vi nødes til at bruge ordet kraft (og ikke er fysikere — om de ellers er bedre stillet) . Heller ikke landets struktur, som kulturgeografer kan sige en hel del om, om færdselsveje og østersø-rum og hvad véd jeg — jeg der ganske jævnt kan nøjes med at konstatere, at det danske folk, s♦ langt vi kan se tilbage i historien, har boet her i dette lave, ♦bne og lettilgængelige bakke- og sletteland ved havets alfarvej og her med mærkelig sejhed har formet sin skæbne og sin kultur.

ET VARIGT PRÆG.

Af det grundlag, der var givet i en uendelig fjern fortid, har folket udformet et varigt præg, og er det ikke netop dette varige præg, det, der binder, betinger og udformer hver ny generations liv og vilk♦r, er det ikke netop det, vi forst♦r ved landets kultur?

De ser, at hvis vi løber den line helt ud, s♦ g♦r netop aktualiteten af spørgsm♦let; og var der ikke noget andet svar, vilde der ikke have været nogen grund til at sætte det p♦ dagsordenen.

Men s♦ simpelt ligger sagen nu heller ikke, og n♦r jeg her har antydnet denne extreme besvarelse af spørgsm♦let, s♦ er det for straks fra begyndelsen at sl♦ to ting fast, — objektivt dette ene: at der ikke m♦ lægges for meget ind i et

konjunktursynspunkt p
 kulturproblemet; svinger situationen, er det i hvert fald i en langsom rytme, uendelig meget langsommere og vidt forskellig fra andre konjunkturer, — og subjektivt dette andet, at nør vi alligevel spørger, og spørger med en vis spænding, som vi skal og m, s er det, fordi vi vil vide, fordi det endda ligger os tungt p sinde at f klarhed over, om situationen for vor kultur i dag p grund af det, der er sket, er forskellig fra det, den var i g; om den måske er s forskellig fra det, den var, at den kræver en helt ny indstilling af os til de problemer, spørgsmålet omfatter. Det er det, der interesserer os, den status vi m søge at f gjort op. Og derfor m vi prøve at formulere et svar, selvom det kun kan blive et foreløbigt svar — og kun kan blive enkeltmands svar — enkeltmands svar hver for sig: mere vil vi jo slet ikke have, for resten; hvem vilde finde p at spørge efter et autoriseret svar; p de punkter, hvor de afgives, tager vi dem ad notam, vi af finder os med dem indtil videre, men vi tager ikke imod dem til eget brug; hvad der virkelig angør os, svarer vi p hver for sig.

PRIMITIVE MLESTOKKE.

For adskillige år siden, men dog ikke længere, end at det falder ind under begrebet i g, s dan som jeg bruger det her, lidt vidt og vagt og dog s re præcist, fordi det jo betyder det, der ligger forud for 9. april 1940, faldt det i min lod — en lykkelig lod — at være dansk lektor i Paris. Det indebar den forpligtelse lejlighedsvis at holde fokedrag om Danmark, populære foredrag med lysbilleder. Jeg husker især fra disse foredrag den undren, og beundring, der mærkedes i salen, nør jeg viste billeder af danske kommuneskoler og danske folkehøjskoler. Det var

eksempler, der tydeligere end noget illustrerede den skildring af dansk kultur, jeg dér skulde prøve at give; det var ikke kulturen selv, den uheldgribelige, men kulturorganerne, der vistest i billeder. De kunde lettest vurderes udefra, Sådanne billeder af store danske rødstensbygninger til skolebrug var som en primitiv målestok for det, der ikke er nogen justeret målestok for: kulturværdierne. De lader sig jo ikke veje, og derfor er det så svært at gøre en kulturstatus op. Jeg har ganske vist læst en afhandling af en af vore yngre, men ikke alleryngste historikere, som netop måske var lidt for aktuell i går; den vejede kulturen i de forskellige lande ved hjælp af papirforbruget. Det har jeg svært ved at tro på det formålstjenlige i.

Men jeg indrømmer, at man dårligt kan give begreb om et kulturniveau uden at ty til de udvendige målestokke som en nødhjælp, opregne de forskellige kulturorganer og prøve at finde udtryk i tal for, hvordan de fungerer; en relativ målestok, til sammenligning af nærliggende kulturer, kan skaffes til veje derved.

Vilde vi forsøge at anstille en sådan prøve på det kulturtrin, Danmark var nået til omkring 1940, vilde næsten alle tal være i høj grad gunstige tal. Alle kulturorganer var til stede og fungerede sundt og kraftigt: et mylder af studerende, fordelt på et gammelt, ærværdigt og overfyldt universitet og et nyt i stærk vækst, store videnskabelige fonds, talrige videnskabelige institutter, en række højere læreanstalter, der søgtes så stærkt, at de måtte spærre for tilgang, højere skoler med stadigt stigende elevantal, fyldte seminarier med nylig forlænget læsetid, efterskoler, aftenskoler, tekniske og andre faglige skoler,

landbrugsskoler ikke mindst, folkehøjskolerne og arbejdernes oplysningsforbund, videnskabelige biblioteker, der desværre dog blev alt for stærkt sultede, hvad budgettet angår, og folkebiblioteker, hvis budgetter til gengæld svulmede og fuldtud fortjente det; avis og radio i alle hjem; og som basis for det hele en solid folkeskole med dygtige lærere og fast tag i hele befolkningen. Jeg skal spare Dem for statistikker, og jeg behøver ikke at fortsætte opregningen; De kender jo billedet, De véd, at trods svingninger, og trods svagheder i detaljer, var helheden i dette samspil af kulturorganer sund og frodig. Et kultursamfund med spændinger, som overalt hvor der leves, men med rolig puls, og fri udfoldelse og vækst.

Mon ikke den rolige puls og den sunde vækst skyldes det, at der ligger en så lang tradition bag denne nutid — en dansk tradition og en europæisk — en human og kristelig tradition, med vægt på begge dele — men også dér med den spænding imellem polerne, der er nødvendig for, at der bliver liv og vækst.

IDYL.

Jovist, kulturen havde gode kerner i dette land. Og det hele lader sig meget vel skildre som en idyl — og det er tit blevet opfattet som idyl og skildret som idyl, af os selv og ikke mindst af fremmede.

Men var idyllen så virkelig, var den i det mindste så enkel og ligetil, som den blev opfattet, var idylopfattelsen ret meget andet end den overfladiske opfattelse af en harmoni, som meget vel kan være dyrt erhvervet og stærkt og lidenskabeligt fastholdt — bag overfladens ro.

For hvornår får man gratis en idyl? Hvornår får den enkelte det, og hvornår får et helt folk det?

Vi må bag denne overfladeharmoni, vi må prøve at se, hvad der krævedes, for at dette fine samspil kunde komme i stand, og for at det kunde bestå.

SOCIALE OG POLITISKE FORUDSÆTNINGER.

Hvad var det for vilkår, der lå bag de kår, kulturen havde fået? Hvad er vilkåret for en kultur af den bredt folkelige type, der er det helt centralt karakteristiske for den danske kultur? Og hvad er endelig den højeste kulturs helt almindelige og ubetingede vilkår? Vi må gøre os det klart, både for at forstå betingelserne for i går og kravene i dag. Og vi kan ikke gøre det uden at lægge problemet over i de sociale og politiske forudsætninger; hele samfundets struktur, hele landets historie — lige fra de ældste tider, netop fordi det er en historie uden dybe brud, uden afgørende sammenbrud, folkeskifter og andre katastrofer, netop derfor er hele fortidens kampe — og alle dens kompromisser — engageret i resultatet: kampen for at hævde et kasteløst samfund er idealbetingelsen for den bredt folkelige kultur, ligeså vist som kampen for at hævde et frit og selvstændigt samfund med mulighed for den enkeltes frie udfoldelse er den uomgængelige betingelse for selve kulturen, hvis den ikke skal være den karikatur af kulturen, som hedder dressur.

VALGET ER GRUNDBETINGELSEN.

Valget er grundbetingelsen, friheden til at vælge mellem muligheder; for ikke sandt: evnen til at vælge mellem muligheder er jo netop det, der gør os til tænkende væsener — det er, om De vil, et rent biologisk faktum, men i anden

belysning er det tillige et spørgsmål om menneskeværd, om menneskeværdig tilværelse.

Valget, den frie udfoldelse, er vilkøret for differentiering og vækst, for den rigdom, der ligger i det forskelligartede, ejendommelige, originale — i modsætning til uniformeringens uendelig triste grøt eller trit i trit.

En ven af mig overværede lingsdagen (**gymnastikopvisning i Stockholm i årene 1939—1949**) i Stockholm og glædede sig over al den frie udfoldelse af kraft, som spillede i de unge idrætsmænds øvelser. Men et øjeblik gyste det i ham. Det var, da en stor nations kæmpehold gymnasticerede så fuldkommen uniformeret og lydefrit, så lydløst tillige (til fløjtesignal — menneskestemmen var bortelimineret), og så stift i takten, at det var som en kæmpemaskine i funktion. Idrættens frie udfoldelse og selvdisciplin var mundet ud i sin egen karikatur, og i massevirkning. Samspillet var blevet mekanik, samstemtheden var blevet til forskelsløshed.

Men rigdommen ligger jo netop i forskellighederne og deres samspil, og den frie udfoldelse fører netop henimod differentiering (der er også en biologisk grundlov i det); i differentieringen og nuanceringen ligger ikke blot tilværelsens rigdom, men også muligheden for den egentlige kulturens forfinelse. Og alt dette har valget og friheden som vilkår. Lad være, at det fører til spild af kræfter, til langsomme fremskridt ad krogede veje, til blindgyder, omveje og afveje — som autostradaen skærer af; men har De talt med nogen, der havde kørt på autostrada, som ikke indrømmede, at monotonien dér var søvndyssende og dræbende?

ET RETSBEGREB.

Når kulturen er så dybt betinget af det frie valg, der er vilkåret for vækstens rigdom og fryd, og modsætning til hbløsheden ved at føle sig som blot et hjul i maskineriet (medmindre man kan dresseres til også at røbe hurra for det, som Huxley ironisk lader det ske i „Brave New World“), så er det også dermed klart, at kulturen for at nå sin fulde udfoldelse i den enkelte, så vidt som kræfterne strækker til, forudsætter ret for enhver til at tænke og tale frit, og lige adgang for enhver til at være medbestemmende om sin egen og om landets sag. Der ligger altså som forudsætning ikke blot en given social og politisk tilstands realitet, men tillige et retsbegreb, som ikke tåler at krænkes, et retsbegreb ophøjet til norm for samfundet, for folkets liv i staten, for den enkeltes forhold til staten. Retsstaten er vilkåret, som politistaten truer med at dræbe; jeg outrerer med vilje begreberne for at stille dem klart op mod hinanden; hverken retsstat eller politistat er nogensinde set i renkultur, men vi kender — godt og alt for godt — bevægelserne i begge retninger, selvom de krydses af modbevægelser eller tilsløres af smukke ord, eller hylles i tavshed.

Bag kulturen ligger altså, foruden et lag af naturgivne forudsætninger og betingelser, og bagved et lag af politiske og sociale tilkæmpede realiteter, et retsbegreb som et uafviseligt moralsk krav, kravet om valgets frihed som betingelse for den sandhed og ærlighed, alle værdier, også alle kulturværdier, er bygget op på.

Et dilemma bliver der tilbage, et af livets uløselige: Friheden er ikke forudsætning nok ligeså lidt som tvangen. Spændingsforholdet kan ikke ophæves ved, at det ene led fornægtes eller benægtes; hverken tvang eller frihed eksisterer absolut,

hverken statens tarv eller individets, og til dette uløselige politiske dilemma svarer et ligeså uløseligt kulturens dilemma; for det er jo netop ikke kræfternes frie spil, der er kultur — de er natur, vildskab, barbari og blindhed — men tværtimod kræfternes beherskelse, deres opdyrkning til livets berigelse, en kanalisering af kræfterne, blot ikke så fuldt, at de helt inddæmmes i et uforanderligt kanalsystem. Et sted mellem frihed og bundethed, mellem kræfternes frie løb og deres inddæmning, ligger både livets virkelighed og kulturens blomstring; det er livets midte, den tilkæmpede harmoni mellem modsætningerne, der er den eneste form for idyl, den sande mening af det udtrådte ord om den gyldne middelvej, det, der var grækernes visdom, som det blev Holbergs, og som det skal blive ved at være også vor visdom; den visdom, der skal binde os, når friheden truer med sin afvej, når individets ret truer med at blive individets snæverhed og egoisme, og den, der omvendt skal frigøre os, når statshensynets krav bliver blinde krav, der til sidst vil ødelægge staten selv ved at ødelægge de levende celler, som den skal opbygges af.

UROMOMENTET.

Vilkårene er da ikke enkle og kan ikke rummes i et eneste krav; de er et spil af modsatte kræfter, som jeg her benævner for Dem i helt abstrakte ord, men som det er let for Dem at konkretisere, at give vor øjeblikkelige situations kød og blod — ja netop blod. Og med det samme som vilkårene for en kulturel situation er ridset op for Dem, selv i dette skemas tynde streger, står også uromomentet tegnet for Dem. Ligesom traditionen gav hvilemomentet, den tusindårige histories rolige rytme, der overfladisk set så ud som idyl,

sådan giver vilkørens spil af modsætninger det uromoment, som vi jo alle umiddelbart føler i dag. Her spiller de politiske kræfter ind, de, der kommer indefra, og de, der kommer udefra, her spiller magten ind, her brænder problemerne, her brænder de i os, for her står selve livskampen. Her bliver idyllen drama, eller her bliver det klart, at idyllen blot var dramaets hvilepunkt, spændingens midlertidige harmonisering, ikke det, der var vundet een gang for alle, men det, der hver dag skal kæmpes for, nu mere end nogensinde.

Saa brændende er altså spørgsmålet, det gælder om vor fortsatte eksistens, vor eksistens som os selv. Og det bliver altså et spørgsmål, hvad vi vil, hvad vi vil nu.

Men før vi prøver at besvare det spørgsmål, vil vi endnu engang betragte billedet af den situation, der var situationen i gear for dansk kultur: en harmoni var netop, ikke en idyl uden problemer, ikke noget, der tæler at gengives som et glansbillede, men endnu mindre et kaos eller et fallitbo, det vil vi slå fast mod dem, der besudler reden. Et dansk kulturliv med både resultater og muligheder, værdigt placeret i den frie internationale kulturelle kappestrid, bygget op på et sæt af betingelser, der ikke blot var og ikke blot kunde være rent kulturelle betingelser; bagjden samlede sum af viden og kunnen, bag det kulturelle samkvems rigdom, bag mængden af kulturorganer og deres samspil, ligesom forudsætninger en række almindelige sociale og politiske vilkår, der betingede den frie og sunde udfoldelse og vækst, den enkeltes selvstændige tilegnelse og stillingtagen til gammelt og nyt, til dansk tradition og til påvirkninger udefra.

Vi stræbte mod en stat, der var bygget på retsprincippet, vi søgte at reducere statens tvang til et minimum, vi søgte at gøre retsbeskyttelsen af den enkelte så fuldstændig som muligt, blandt andet gennem domstolenes absolutte uafhængighed. Vi havde slået fast som en uafviselig forudsætning for lov og ret, at ingen handling kunde gøres strafbar eller bedømmes til hårdere straf, efter at den var begået, — ingen lov kunde få tilbagevirkende kraft.

Vi havde sikret meningsfriheden for alle, også lærere og embedsmænd og andre af staten afhængige.

Vi havde sikret ytringsfriheden som det nødvendige grundlag for en rig og rolig udvikling gennem fri meningsdannelse og loyal meningskamp, fuld ytringsfrihed på talerstole, i presse og i radio, kun begrænset af de selvfølgeligste velanstændighedskrav. Boghandelen havde samme frihed, og gennem den strømmede udlandets bogproduktion fra alle verdenshjørner ind over landet, endda med fare for at kvæle det hjemlige; men det hjemlige måtte tage frihedens vilkår på godt og ondt. Fordi friheden var det nødvendige vilkår for boghandelen som for pressen og radioen, og måtte være vilkåret, fordi det modsatte er umyndiggørelse, og umyndiggørelse er kulturens modsætning.

Situationen i dag er ikke længere den samme. De har sikkert selv gjort kontraprøve ved hvert af de forhold, jeg nævnede som karakteristiske for situationen i går; jeg behøver ikke at sætte pegepinden på. Regnestykket er let at gøre op.

TAB VED TAB.

Og det er let at se, at regnestykkets facit er tab ved tab på mange af de punkter, jeg nævnede. Og så må vi være klare over, at

hvert minus i regnskabet forrykker vor kulturelle status ikke blot føleligt, men farligt, hvis det ikke kompenseres, hvis det tabte ikke erstattes gennem nydannelse på andre punkter, gennem nydannelse af organer til at overtage de funktioner, der midlertidig gik tabt i tidens malstrøm.

Det skal vi alle huske — og ikke mindst de, der er unge i dag. Det drejer sig ikke længere om blot at modtage en kulturarv, vi må vedgå en kulturforpligtelse.

Men vedgår vi den forpligtelse, og er kræfterne til stede — og det er jeg urokkelig sikker på, at de er — så tror jeg, at det går sådan, at tabet bliver gevinst.

Fordi aktiviteten og ansvaret ganske anderledes end før er flyttet over på den enkelte.

Vi fik jo i går kulturgoderne, både de materielle og de åndelige, til billig pris, ja til spotpris. De strømmede ind til os ad tusinder af kanaler, vi behøvede blot at tage imod. Og alt det var godt. Men der er fare ved det altfor billige, og den fare har vi vel nok været inde i. Men modbevægelsen er sat ind, og der kan vel nu ske det, at dyrtiden trods alt bliver en rig tid, ikke rig på gods, for en varemængde er en varemængde, og når den deles, gaar det matematisk til. Men når en kulturmængde deles, så går det til efter miraklets lov, hvor fem brød og to fisk bliver nok til de mange.

Det skal vise sig, om det så ikke kun er en facade, der er truet, eller om vi i hvert fald ikke skulde kunne gøre det til en facade, så det ikke er vilkårene selv, de uafviselige, men blot deres ydre midlertidige former, der er truede, overfladefænomener; og så er faren forbi, for kultur er jo netop andet end facade og overfladefænomener.

HVER DAG ER HISTORIE.

Hele vægten ligger altså på, hvad vi vil, og det vil sige, hvad hver enkelt vil, og hvad han gør. Vi må handle ud fra den følelse, at hver dag er historie, og at historien foregår i hver eneste af os. Det er den følelse, der skal være impulsen til hver enkelts stærkeste indsats i den livskamp, som vor kultur så afgørende er inde under i dag; her er den indre front, hvor vor kampplads er, en kulturfront, hvor vi ikke vil vige, hvor vi endda roligt kan tage offensiven — mod det stof, vi vil overvinde og beherske. Og den er jo begyndt. Det ses allerede klart, at vi vil arbejde, arbejde som før, men om muligt mere og bedre. Og det gør allerede.

Et vældigt arbejde er sat ind for at udbygge den forskansning, der hedder kendskabet til dansk historie og dansk kulturarv i det hele, og det myldrer frem med let tilgængelig litteratur: Studenterforeningens danske bibliotek, historikergruppens serie: „Vi og vor Fortid“, C. P. O. Christiansens ypperlige studievejledninger og det nystiftede Danske Selskabs storværk om dansk kultur omkring 1940, for blot at nævne disse.

Det er kun et ganske lille uddrag af, hvad det sidste har bragt af stof at arbejde med og af forbilleder for andre, der selvstændigt kan arbejde på de samme felter, — lutter publikationer, der var direkte fremkaldt af situationen i dag.

Er det overdyrkelse af det nationale? Er der nogen, der allerede er blevet lidt beklemte over denne opdyrkning af det danske? — jeg ser bort fra de få dogmatikere, der principielt får kvalme ved ordet „national“.

POPULÆRVIDENSKAB OG

KILDEFORSKNING.

Selvfølgelig kan det ikke undgås, at et og andet falder lidt fladt og flovt ud, når så meget produceres i bøger og på talerstole. Men der findes trods alt også en nøgtern sans for det nationale, der går ud fra den kendsgerning, at al forståelse og al sund vækst bygger på fordybelse i og respekt for de givne forudsætninger, givne i naturen, givne i fortiden, i jordbunden og roden. Det er virkelighed og ikke talemåder. Det er disse naturgivne og historisk betingede forudsætninger, objektive kendsgerninger, så vidt som vi er i stand til at objektivere dem, som vi aldrig kan blive færdige med at fremlægge for os selv og for andre. Det er her, der stadig skal arbejdes, og det er her, der også allerede arbejdes. Og mens det bredt populariserende arbejde foregår, synligt for alle og bredende sig ud til større kredse end nogensinde, så fortsætter bagved og som basis derfor, i arkiver og biblioteker, i studerekamre og på arkæologens arbejdsplads kildeforskningen og det tålmodige detailstudium, uanfægtet af konjunkturer, uanfægtet af situationen i dag, men led i situationen i dag og nødvendig som solid basis for den, hvis den ligeså lidt skal løbe løbsk for os i den ene som i den anden retning: vore videnskabelige tidsskrifter, vore lærde selskabers tit langsommelige publikationer, udgaverne af Landskabslovene og af Danmarks Riges Breve; det er i dem og mange lignende værker, historiens stof først fremdrages og bearbejdes, først af de færdige og for de færdige, men siden, med mellemlid, for de mange.

En kronik for nylig om historiens betydning for folket begyndte med at slå følgende sætning fast: „Historien er ikke bare en samling kendsgerninger, men alt afhænger af

den måde, hvorpå disse kendsgerninger fremlægges for os“.

Javel, det skal indrømmes, og det er lige i tråd med tidens situation og tidens tendens at sætte streg under det. Men det er lige ved at gøre mig som manden, der havde hørt sig gal på den udtrådte sandhed, at det sete afhænger af øjnene, der ser, og derfor lavede den om til eget brug, så den lød: det sete afhænger af, hvad man ser. Lad os høre for historien som videnskab, at manden dog ikke helt har uret. Og lad os endelig ikke af situationen i dag lade os forlokke til at drukne kendsgerningerne i fortolkning.

KENDSGERNINGER OG FORTOLKNING.

Kendsgerninger og deres fortolkning — atter her skaber debatten to begreber, som vi kan rendyrke som begreber, men som vi aldrig i virkeligheden kan skille helt og fuldstændigt frit fra hinanden. Vi svinger imellem dem, snart mod den ene, snart mod den anden pol, og vor kulturelle situation i dag er unægtelig præget af, at vi nu hælder imod fortolkningssiden. Det kan vel ikke frakendes al rimelighed, og jeg tror endda, at det var sket uden det, der er hændet os netop nu. Men nu er det sket med større voldsomhed, end der ellers vilde have været i bevægelsen, og i al ædruelighed kan man godt føle lyst til at vende de ord om, som forfatteren fra før begyndte sin artikel med og i stedet sige: historie er ikke blot en måde at fremlægge en samling kendsgerninger på, den er først og fremmest et uendeligt tålmodighedsarbejde med gennem et ærligt studium at finde ind til disse kendsgerninger, eller dog så langt ind imod dem, som det er menneskeligt muligt.

Dette tålmodige arbejde sorterer under sagligheden, det andet især

under opdragelsen, og gør vi for langt i den retning, bliver historien til opium for folket, som den artikel, hvis indledning jeg nævnede her, netop hed: „til advarsel“. Og lad mig i denne forbindelse et øjeblik blive stående ved opdragelsesproblemet, skolens problem, som det tegner sig under situationen idag. Situationen har medført en vældig opblussen af den gamle debat om forholdet mellem det oplysende og det karakterdannende formål i skolens undervisning, og det er jo en helt central kulturdebat, der til stadighed må holdes levende, og som aldrig kan afsluttes. Her ligesom før drejer det sig om en diskussion om begreber, vi kan rendyrke til brug i en debat, mens selve extremerne iøvrigt ikke har nogen existens i virkeligheden. Enhver tilsyneladende rent oplysende undervisning er karakterdannende både ved det krav, selve tilegnelsen stiller, krav til tålmodighed, nøjagtighed og energi, og karakterdannende tillige ved den udvidelse af horisonten, som selve den tilegnede viden betyder. På den anden side vilde en karakterdannende undervisning, der negligerede kundskabsmeddelelsen, meget hurtigt komme til at virke aldeles mod sin hensigt; det har prædikende pædagoger tit nok erfaret, hvis de ellers kunde gøre erfaringer.

KUNDSKABER OG KARAKTERDANNELSE.

Det er altså naivt at stille debatten om kundskaber og karakter op som et enten-eller, når den altid må rumme et både-og. Debatten gælder blandingsgraden af de to momenter, og i øjeblikket har karakterdannelsen, som det fremgår af avisreferater af talrige møder og mange andre vidnesbyrd, tydeligt fået overtaget i debatten, det gælder

både for folkeskolen og den højere skole. Jeg vilde tro, at der kunde være nogen grund til at sige stop nu lidt. Lad være, at det kan være på sin plads engang imellem at slå fast, at en kundskabsmeddelelses tørre fakta dog kan blive for tørre, lad det være rigtigt, at disse evigt standende debatters rytme netop nu forlangte, at pendulet skulde svinge henimod karakteren, men lad os ikke puffe for voldsomt til det, eller holde det krampagtigt fast i dets yderpunkt. For hvis karakterdannelsen som undervisningsform overbetones, kommer vi så snart let ud i en systematisering og i en katekismus' autoriserede sandheder; og selv om den var aldrig så dansk, så kunde det dog, hvis linen blev løbet altfor langt ud, gå galt, at opdragelsen i stedet for at gøre vidende og klog gjorde blind og dum ved at stable altfor store sandheder op på altfor spinkle fakta. Hvis jeg outrerer udtrykkene en smule, er det, fordi jeg synes, denne debat har truet med at komme for langt ud; debatten sikkert mere end praksis, heldigvis — for praktikerne er mere træge i god forstand end debattørerne; men her er det i dette øjeblik debatten, det gælder, for den kunde jo ende med at løbe lidt af med praksis også; og det er dog værd at slå fast, at den fineste opdragelse, det højeste opdragelsesideal til syvende og sidst er det, hvor opdrageren udsletter sig selv, hvor han frakender sig ethvert andet formål end at være mediet mellem tingene og eleven selv. Det er i tingene, arbejdsgrundlaget er, også i skolen, og vore skolers lange fine tradition som arnesteder for et frit og sagligt, virkelighedsbetonet arbejde med kundskabsmeddelelse som det centrale formål er der ingen grund til at rokke ved. Det er ikke den skoleform, der fra kulturens synspunkt er dommedag over nu.

Appellen til følelsen — og det er jo

gerne den, man tænker på, når man taler om karakterdannelsen i skolen — er der ingen grund til at lukke ude, når den naturligt melder sig; men følelsesmotiverne skal netop melde sig af sig selv; jager man efter dem, eller vader man i dem, skal de snart blive trødt sø flade, at sunde danske drenge og piger væmmes derved.

Det er til syvende og sidst et taktspørgsmål — og jeg er som sagt overbevist om, at skolernes praksis viser det rolige, modne mædehold, som gerne skulde være dansk kulturs præg, også i en urolig og umædeholden tid.

Men lad os fra skolerne gå til den enkelte, til vilkårene for den enkeltes kulturelle udvikling, som de former sig under situationen idag.

Hvad betyder kulturen for den enkelte? Først og fremmest en opdyrkelse af alle de muligheder, der fører ud over det øjeblik, vi lever, og det punkt, vi befinder os i, en udvidelse i dybden og bredden, der skal veje til i det nu, vi lever, give vort nu vægt og klar sammenhæng med større helheder. Udover nuet og stedet går kulturens vej — helt ud imod den tidens og rummets uendelighed, der aldrig nås.

ORIENTERING I DYBDEN OG I BREDDEN.

Sagt ganske jævnt vil det sige, at den, der stræber efter kultur, stræber ud over sin egen snæverhed — den enkeltes snæverhed og den nationale snæverhed.

Midlet dertil er da en stadig udvidet orientering i dybden og orientering i bredden.

Orienteringen i dybden er aller- mest en orientering i fortiden som nutidens forudsætning — ikke en forstokket traditionalisme, det understreger jeg igen, i det hele taget ikke

nogen „isme“ af dem, der giver tanken stene for brød, blot den klargørelse af forudsætninger, der er lige nødvendig, hvad enten man vil forlade dem eller fastholde dem i det, der videre skal ske.

Jeg nævnede her, hvordan denne orientering i dybden, i vore egne historiske forudsætninger, har fået stærke impulser gennem situationen idag. Her ligger arbejdet parat for hver eneste af os, for specialisten og for menigmand. Alle organerne for, at dette kulturarbejde kan trives, er til stede. Arkiver og biblioteker, både videnskabelige og folkelige (blot bevillingsmyndighederne stadig vil tænke på at give begge grupper de materielle kår, der skal til); videnskabelige og folkelige publikationer, serier og enkeltskrifter; der er nok at tage til. Alle biblioteker og boghandlere melder da også om stigende udlån og bog salg; gav man sig til at vurdere de tal, der kan fremskaffes, lidt nøgternt kritisk, så vilde nok stadigvæk tyngdepunktet for opgørelsen ikke falde på de grupper af bøger, der i indholdet har den største vægt. Det kan det nu ikke nytte at se for trist eller skolemesteragtigt på; det er nok at vide, at der stadig er et antageligt stykke vej at gå i den rigtige retning. De behøver måske ingen statistik for at overbevise Dem derom; De kan vist godt begynde — ligesom jeg — med at spørge Dem selv.

Orienteringen i bredden, det er orientering gennem synspunkternes frie mangfoldighed, gjort lettilgængelig for enhver. Her står vi ved det punkt, hvor tidens hårdhed har ramt os, så det svider. Her føler vi os hver dag hæmmet, som aldrig før.

Vi havde vænnet os til i aller første række at orienteres i bredden, om vort eget samfund og om hele verden,

gennem pressen og radioen. At denne orientering i dag er blevet snævrere end før, er vistnok at give sandheden om den ting et meget moderat udtryk. Jeg tror dog, De forstår det. Mange døre er blevet stænget til, og de, der er forblevet åbne, lader os netop ikke valget frit; og så genstridig er i hvert fald vor blide danske natur, at vi hellere står lidt stille og sunder os og venter, end vi følger den vej, vi aner blot fører til en bås — lad den så være så vid, have så stort et rum, som den vil.

Så må vi vel efterhånden finde andre veje at gå, for spærres inde vil vi ikke. Andre veje til frit valgt samkvem med enstænkende og med anderledestænkende, begge dele har vi brug for til den udvidelse, den expansion, vi vil: vor vækst efter andre dimensioner end rummets.

Den vækst er først og fremmest den enkeltes anliggende; den kan foregå i ensomhed i selskab blot med bøger; men den kan også tage form af frie sammenslutninger mellem dem, som et og samme kulturfællesskab omfatter. Jeg tror, at i denne tid, hvor det skrevne ord mindre frit end før er det middel til samkvem, vi alle kunde ty til, er trangen til personlig berøring og udveksling af tanker steget i tilsvarende grad, som andre samkvemsmuligheder indskrænkedes.

Det vil betyde uendelig meget, om vi kan komme videre ad den vej — venskabet og kammeratskabet ikke blot som udslag af en trang til samvær og samfølelse, men som et virkeligt middel til fri uendelig udvikling — et kulturorgan.

Jeg tror, at vi allerede er kommet et langt stykke i retning af at give det mundtlige samkvem en helt anden plads end før i vor kulturelle økonomi. Jeg tænker her naturligvis ikke på de rygter, som autoriteterne advarer imod, og som autoritetens

overvættes brug er skyld i. De er i bedste fald en moderne form for eventyrdigtning, med dens fortryllelse og dens farer.

Jeg tænker derimod på virkelige positiviteter, på selve den nære personlige berøring mand og mand imellem, tværs over skel, der før bestod. Her skal ungdommen især vise vejen. Og jeg tror også, den allerede har gjort det.

DANSK UNGDOMSSAMVIRKE.

Der skete i sommeren 1940 en ting, der viste, hvor stærkt, sundt og fint dansk ungdom reagerede på det vældige og frygtelige, der var gået hen over vort land. Jeg tænker på dannelsen af Dansk Ungdomssamvirke.

Det, der skete, var ikke udelukkende et følelsesudslag, men det var dog også det og aller mest det: en trang til at bekræfte det, vi er fælles om, i farens øjeblik, det vi aldeles umiddelbart, uden fortolkning af nogen art, føler, vi er fælles om og slutter os sammen om til forsvar.

Men midt i den stærke følelse af fællesskabets virkelighed og sammenholdets nødvendighed var det tillige en forståelse af, at dette fællesskab og dette sammenhold måtte bygge på noget andet, noget fastere end den blotte følelse, der nok kan bære — men også slippe igen.

Og derfor blev der sat et andet mål for Dansk Ungdomssamvirke end det blot at være den gestus — den sande og helt oprigtige gestus, der skulde give fællesfølelsen udtryk.

Og det mål var et kulturelt mål, et arbejdsprogram for et dagligt arbejde, for en vældig opgave: den fælles forståelse mellem dansk ungdom af alle afskygninger — et idealt og fjernt mål.

Og dette mål fik sin udformning og har fået begyndelsen til sin

virkeliggørelse på en måde, der kaster et stærkt og ejendommeligt lys over dansk væsens egenart, og dansk kulturs situation idag.

Det blev ikke til et vældigt sammenløb, der var slet ingen, der løb. Det blev næppe nok til en bevægelse — rodfæstetheden forhindrer de voldsomme bevægelser, den tillader kun de langsomme udsving; men var det ikke netop dem, der var kultur i, sejghed og fast form?

Der var ingen blandt dem, der kom til at bestemme forløbet, der drømte om at formere en fast front med nye signaler og få enkle, let fattelige trossætninger, af dem, der kan males på murene, plakatifilosofi.

Der kom til at stå det mærkelige i samvirkets anden formålsparagraf: „De organisationer, der er tilsluttet Dansk Ungdomssamvirke, bevarer deres fulde organisatoriske selvstændighed og deres frihed til at udføre det arbejde og virke for det program, hver på sit område tilslutter sig. For Dansk Ungdomssamvirkes enkeltmedlemmer gælder en tilsvarende ret“.

Det vil sige, at straks efter den første paragrafs formulering af det fælles, af samhørigheden og ansvarsbevidstheden over for fædrelandet, sættes som anden paragraf en anerkendelse af de forskelle, der består, af deres ret til frit liv og til frit virke inden for helheden.

ET PARADOKSALT PROGRAM.

De må gerne for mig kalde det et paradoksalt program: at stræbe mod et fælles mål ad forskellige ikke-parallele veje. Men De kan ikke benægte styrken og modet i denne stræben og i den udformning, den har fået. Det er samling og spredning på samme tid, en spredning med både offensiv og defensiv styrke, fordi

feltet bliver så vældigt, at ingen enkelt kan få magt med det, og det er jo netop der, vi skal nå hen.

Dansk Ungdomssamvirke betyder, at Danmarks ungdom i dag samler sig, men blot om en enkel og primitiv ting, en ganske jævn bekræftelse uden høje røbb — og så gør vi hver til sit, hver med sit. Vi står sammen et øjeblik, længe nok til at vide, hvor vi står. Men vi klæber ikke sammen i en forskelsløs masse. Og vi excercerer os ikke sammen.

Og vi har ingen hemmelige hensigter — det er ikke konspiration, det er bare den sunde og rolige og stærke respiration, en kraftig ungdoms kærnesunde åndedræt.

Og det er tillige en klar bekræftelse af et kulturideal, og derfor hører det hjemme her i billedet af vor kulturelle situation i dag: det kulturideal nemlig, der i kulturens centrum anbringer den frie meningsdannelse og meningskamp, og alene vil lade den være underkastet to vilkår, der binder: ansvarsbevidsthed overfor helheden og respekt for andres meninger; ja helst mere end respekt, for det er et fjernt og køligt begreb, hellere kammeratskabsfølelse, fri samhørighedsfølelse udover alle skel.

Hvis denne ånd, parret med arbejdsglæde, kan blive nerven i den kommende generations arbejde på at føre dansk kultur videre, så er der gode grunde til fortrøstning.

Så behøver vi ikke at tro, at det drama, der trådte i idyllens sted, skal blive en kulturtragedie. Det er vældige kræfter, der virker om os, og vil virke på os, og tidens hårde tale er tale om magt og overmagt. Men i kulturens historie er små og store kræfter så gødefuldt vævet sammen, at vi hellere end til tragediens bratte drama skal lytte til humorens evige tale til os om det aldrig sluttede spil mellem det uendelig store og det

uendelig sm^ø.

P^ø den kampplads, hvor b^øde stort og sm^øt har helt anden betydning, helt andre værdier end ellers, der har vi ingen grund til at lægge hænderne i skødet. Der har vi grund til at kæmpe — og det vil sige at arbejde videre som før, blot om muligt mere intenst end før.

Behøver vi at spørge, hvor dansk studerende ungdom har sin plads i denne kamp eller i dette arbejde? Det synes naturligt at spørge om det ved et studentermøde som dette — og dog: De vil jo ikke stilles i en b^øs for sig. I det højeste kan man vel sige, at De som en særlig privilegeret ungdom har særlige forpligtelser til at være i første række blandt dem, der skal løfte dansk kulturarv — og gøre den rigere.

For det er jo ikke noget afsluttet, det drejer sig om, ikke et færdigt produkt; det vi skal fastholde er noget uafsluttet, levende; vi vil afvise det altfor færdige, hvadenten det kommer i national eller fremmed dragt; vi vil hævde dansk tradition som en stræben efter at bevare det ^øbne sindelag, den vide horisont, men s^ø stærkt, at det giver os en fast og sikker holdning tillige.

FRI MANDS HOLDNING OG VID HORIZONT.

Dette rids af Danmarks kulturelle situation idag m^ø da til slut, som det netop ligger i situationen, munde ud i andet end den blotte skildring: kendsgerningerne idag er viljesbetonede. Vi vil da samle i et udtryk det, som er m^ølet for vor nationale og kulturelle stræben: vi kæmper for en holdning og en horisont: en fri mands holdning og en vid horisont. Jeg ønsker, at vi alle, og dansk ungdom mest af alle, m^ø have lært at kæmpe for det m^øl med styrke, modenhed og mod.

Højtid og Dagligdag, en Nyttørstale.

**Holdt i Radioen
Nytaarsaften 1941.**

Glædeligt nyttør — sddan lyder det om lidt hele landet over; den gamle uopslidelige formel med dens uopslidelige lyssyn lyder ved et nyttørsskifte sdd mørkt som ingensinde; men trods mørket holder vi fast ved den gamle ønskeformel; vi slipper ikke sdd let vor dagligdags hævdvundne sæd og skik; ja selve denne dagligdag er det, vi holder fast ved.

Er det, fordi vi kører mat og dorsk af sted i en gammel skure? Er det, fordi vi klamrer os krampagtig til en ørkesløs ønskedrøm? Eller er det, fordi vi med rolig sindsligevægt arbejder for, ja kæmper for at redde det, der var vor dagligdag, ud af tidens frygtelige ragnarok.

FORTIDENS SPOR I NUTIDENS LIV.

Der ligger meget i dette jævne ord: dagligdagen; den dvaske træghed kan dækkes af det ord, men ogsdtrofastheden mod det rolige, tdlmodige arbejde, som skal gøres hver eneste dag. For dagligdagen er jo den ramme om vort liv i arbejde, som generationer før os har skabt; den er ikke blot et smdtskdret liv i nuet og ikke blot det magelige velvære, som alle tiders romantikere med blind foragt kaster vrag pd, nej, den er ogsdt fortidens dybe spor i nutidens liv, spor der er dybe nok til ogsdt at føre længere frem.

Og derfor er det, at selv om vi véd,

at vor dagligdag har fået dybe skår og brist, er vi dog ikke til sinds at slippe den endda; den er vor rod i fortiden og vor kraft i reserve.

Sådan som vi frit havde udformet den, var den mere end blot rammen om et dagligliv, den var på en gang resultat af århundreders kulturarbejde og selv betingelsen for, at en kultur kunde blomstre. Når vi helt forstod, hvad den dagligdag gemte, hvad det var i al jævnhed, men også i sin rigdom, at være borger i Danmark, så vidste vi, at det, vi fandt som en selvfølgelig ramme om vort liv, det var frugt af vort folks lange erfaring i vor histories ubrudte forløb.

Derfor måtte vi også vide, hver enkelt af os måtte vide det, at vil vi kræve vor ret til at beholde den dagligdag, vi hænger ved, så måtte vi forstå til bunds, hvad den indebærer. Vi måtte kende, hvad der er vort eget, vi måtte arbejde hver for sig på at værne og styrke det.

Og er der nogen, der tror, at det at styrke den følelse er at dyrke os selv, i glad selvdyrkelse, så svarer vi roligt, at vi blot ganske nøgternt vil kende os selv som danske mennesker, med vægt på det sidste, det fælles menneskelige, som vi vil finde ind til som kernen bag vor egen form.

Når vi lægger vægten i vor danskhed dér, i det menneskelige, så bliver vi fri af den snæverhed, mange af os ellers føler os snæret af i en tid, hvor vi finder den ydre horisont spærret, hvor den vide horisont er lukket, som vi netop som mennesker i et lille land elskede og elsker.

Netop fordi vort mål er så vidt, netop fordi vi vil se ud ikke mod en danskers horisont, men mod menneskets horisont, kan vi fastholde vort kulturideal så rigt og mangfoldigt, at vi kan stræbe mod dette fælles mål ad forskellige veje, udforme og bekræfte det gennem fri

meningsdannelse og fri meningskamp. For intet af dette har vi under tidens kør givet afkald på. Vi vil være stærke nok, både i tro og tvivl, til at vi hver for sig tager vort stade og vælger frit.

Det er den holdning, vi ikke kan give afkald på; det er under den vide horisont, vi vil søge og vil finde vor ligevægt, vor stilling til livets nære krav, som netop nu er tunge krav til os alle. Vi vil ikke have, at den tro, vi skal handle ud fra, skal blive en billig, blind og fanatisk tro, et par metodisk indprentede læresætninger, men en dyrt erhvervet, klartseende og rolig behersket overbevisning, der har råd til både kritik og tvivl, men ikke et sekund er fristet til fortvivlelse.

Meget er der i tiden, som vi ikke vil vide af. Meget af det kan vi affærdige med det smil, som netop vor kultur selv tit har udkrystalliseret sig i. Og mod det hele sætter vi den fasthed og tryghed, som rodfæstetheden giver os. Netop den er det jo, der hindrer de hektiske bevægelser, som næppe opstår hos os, før de igen går i stå. Vi er altfor kyndige i humorens evige tale til at lytte til døgnets blinde fanatisme; vi véd jo, at det er kulturens opgave at få herredømme over de blinde kræfter, så de bliver til frugtbarhed og ikke til fordærv. Det kræver lang erfaring, det kræver også, at vi er trofaste mod det bedste i vor tradition, som netop ikke er det at lukke os sammen om et snævert og utølsomt system, men at stræbe efter at bevare det åbne sindelag, den vide horisont.

DEN SANDHED, VI SØGER.

Den sandhed, vi søger, er derfor ikke dagens sandhed, ikke den, der lader sig smitte af døgnets begivenheder eller ser sandhedens væsen i behændigt at tilpasse sig til en situation; ikke dette nytterskiftes

sandhed eller det næstes, eller noget enkelt tidsskiftes sandhed overhovedet, men noget, vi vil søge at vriste ud af ethvert tidsskiftes greb.

Hvad den holdning kræver af os, véd vi. Men det tunge ♦r, der er g♦et, har ikke givet os mindre fortrøstning til os selv. Det har bekræftet os i vor vilje til, udover alle tunge vanskeligheder, at holde fast ved det, der er b♦de dagligdag og højtid for os: vor stræben efter som et gammelt sundt kulturfolk med en frib♦ren holdning at se ud mod menneskehedens vide horisont, og at handle ud fra en urokkelig tro, b♦ret af et dansk, et nordisk og et fællesmenneskeligt h♦b.

Det er det h♦b, vi allerdybest indeslutter i nyt♦rsønskets gamle slidte, men aldrig opslidte formel, det er mod det h♦b, alle vi danske i aften, bag vore mørklagte ruder, retter vort blik; det er om det, vi alle slutter kreds og staar fast.